

Påskemåltid og nattverd

Spesialavhandling AVH 504

Av Kristian Aasen

VEILEDER: PROFESSOR HARALD HEGSTAD

Det teologiske Menighetsfakultet

Høsten 2009

Forord

Det har vært veldig spendende å få jobbe med denne oppgaven, og jeg håper å få jobbe mer med dette tema ved en senere anledning. Jeg har ikke selv vært med på å feire et kristent påskemåltid, og jeg innser at oppgaven lider under det. Og håper jeg får muligheten til å ferie påskemåltid i fremtiden.

Jeg fikk muligheten til å reise til Jerusalem i forbindelse med denne oppgaven, det ble gjort mulig av Presteforeningens stipend og Priskilla stipendet. Jeg vil gjerne takke for at de støttet meg slik at det ble mulig.

Jeg vil også takke Caspari Centeret for at de la alt det praktiske til rett for meg i Jerusalem. Og da vil jeg spesielt få takke Knut Helge Høyland for at han hjalp meg med et sted å jobbe, et sted å bo og for at han hjalp meg med å få kontakt med flere av de personene som jeg har fikk snakke med i forbindelse med denne oppgaven. Jeg vil også takke Jakob Nilsen som har fungert som min veileder mens jeg oppholdt meg i Jerusalem.

Og jeg vil takke alle som har bidratt til denne oppgaven ved å gi av sin tid og la meg komme å få snakke med dem, hjertelig takk til: Seth Haim Ben-Haim, David M. Neuhaus, Samuel Aweida, Ole Chr. M. Kvarme, Bjørn Helge Sandvei og Johannes Kleppe.

Jeg vil så få takke Maia Bakkevold, Sveinar Medhaug og Jan Pedersen for at de har hjulpet meg med å lese korrektur på oppgaven og kommet med gode innspil.

Til slutt vil jeg rette en stor takk til min veileder professor Harald Hegstad for det arbeidet han har gjort og alle de gode innspilene han har kommet med.

Innholdsfortegnelse

Forord	1
Innholdsfortegnelse	2
1 Innledning	4
1.1 Motivasjon	4
1.2 Problemstilling.....	4
1.3 Materiale.....	5
1.4 Ordforklaring.....	6
Historisk del	8
2 Påskemåltidets historie	8
2.1 Forholdet mellom kirken og det jødiske folket i kirkehistorien	9
2.2 Påskemåltidets utvikling.....	10
2.3 Forskingshistorie på den jødiske påskehaggadaen	13
2.4 Robert Eisler	13
2.5 Louis Finkelstein	14
2.6 David Daube	14
2.7 Joseph Tabory.....	17
2.8 Israel J. Yuval.....	18
2.9 Meliton av Sardes og hans påskepreken.....	20
2.10 Quartodekimanerne.....	23
3 Nattverden i påskemåltidet	25
3.1 Ble nattverden innstiftet under et påskemåltid?	25
3.2 Hvor kommer nattverdsliturgien fra?	25
Prinsipiell del.....	29
4 Hvordan forholder kirken seg til det jødiske folk?	29
4.1 Israel som Guds utvalgte folk	29
4.2 Den messianske bevegelse.....	32
5 Nattverden i påskemåltidet	34
5.1 Hva ville Jesus med nattverden?	34
6 Systematiske vurderinger av nattverden innenfor rammen av et påskemåltid.....	36
7 Presentasjon av ulike syn på påskemåltidet i Messianske menigheter.....	41
7.1 Seth Haim Ben-Haim	41
7.2 David M. Neuhaus	42
7.3 Samuel Aweida.....	43

Praktisk del.....	45
8 Presentasjon av de ulike variantene	45
8.1 Ole Chr. M. Kvarmes <i>Åtte dager i Jerusalem</i>	45
8.2 Lovisenbergs påskemåltidsliturgi	46
8.3 Return2Senders <i>Brød og Vin</i>	46
8.4 Liturgien	47
9 Er det legitimt å feire påskemåltid for hedningkristne?	55
9.1 Ole Chr. M. Kvarme.....	55
9.2 Return2Sender ved Johannes Kleppe	56
9.3 Er det legitimt å feire påskemåltid?.....	57
10 Hvordan bør vi feire et kristent påskemåltid i Norge?.....	62
11 Konklusjon.....	67
12 Kilder.....	69
12.1 Litteratur	69
12.2 Intervjuer.....	72
13 Vedlegg 1	72

1 Innledning

1.1 Motivasjon

Høsten 2008 var jeg på Return2Senders konferanse "Røtter". Denne konferansen tok for seg kirkens jødiske røtter. I forkant av denne konferansen hadde jeg lest om kirkens jødiske røtter i faget NT512. Jeg ble fasinert av dette temaet og ønsket å lære mer om dette. Jeg tok et fem poengs emne i "Jødedommen på Jesu tid" og gjennom dette emnet forsto jeg hvor mye av vår kristne tro som har røtter tilbake til den tidlige jødedom. På Return2Senders konferanse holdt Johannes Kleppe (leder i Return2Sender) et seminar om påskemåltidet, dette (påskemåltidet) var et helt nytt fenomen for meg, og jeg ble interessert i å finne ut hva dette egentlig var, og hvorfor en egentlig skulle feire det. Våren 2009 skrev jeg en oppgave i KH512 om den jødiske påskehaggada tilblivelsesprosses, og gjennom denne oppgaven forsto jeg at det ikke nødvendigvis var klart at påskemåltidet bare var et jødisk måltid. I løpet av denne våren kom det også ut en CD-ROM og DVD plate fra Return2Sender og Storsalen menighet, om nettopp påskemåltidet. Og hvis dette skulle bli et voksende fenomen, ønsket jeg å få større kunnskap om dette måltidet.

1.2 Problemstilling

På denne bakgrunn har jeg formulert følgende problemstilling for denne avhandlingen:

Hva er forholdet mellom det jødiske påskemåltidet og kristen nattverdfeiring og hvordan kan påskemåltidet utnyttes i en kristen sammenheng?

For å kunne svare på denne problemstillingen er det hovedsakelig tre dimensjoner som må belyses: det historiske, det prinsipielle eller systematisk teologiske og det praktisk teologiske.

Når en skal jobbe med den historiske delen er det viktig å se på hvor tradisjonen med å feire påskemåltid kommer fra? Jeg vil også se på hva Ole Chr. M. Kvarme sier om utviklingen av påskemåltidet fra utferden fra Egypt til nytestamentlig tid, dette fordi

han er en pioner innefor dette området, og han er en av de norske aktørene. Jeg mener det også er viktig å behandle temaet om forholdet mellom kirken og det jødiske folket, fordi dette også er en jødisk tradisjon. I tillegg må en selvfølgelig se på forholdet mellom det jødiske påskemåltidet og nattverden.

I den prinsipielle delen må en se på hvordan kirken skal forholde seg til det jødiske folk. En må også se på hva den messianske bevegelse er, fordi dette er en relativt ny bevegelse innefor kirkelandskapet, og fordi den har sterke meninger om hva et påskemåltid er og hvem påskemåltidet er for. Videre må en se på hva det er i nattverdsfeiringen som kan ha en sammenheng med påskemåltidet.

I den siste delen, den praktiske delen må en se på hvordan en har løst dette, er dette en god måte å løse det på, er det i det hele tatt legitimt å feire dette måltidet for hedninger? Og hva er det i et kristent påskemåltid som gjør at det er hvert og feire? (Delen om legitimiteten kunne også ha ligget under den prinsipielle delen av denne oppgaven, men jeg ønsker ikke å begynne denne diskusjonen før jeg hadde presengtert alle de forskjellige elementene.)

1.3 Materiale

Jeg har valgt å plukke ut tre norske liturgier til et kristent påskemåltid etter bibelsk/jødisk tradisjon. De tre liturgiene jeg har valgt meg ut ble valg av følgende grunner. Alder, kontinuitet og brukervennlighet. Det vil si at jeg valgte Ole Chr. M. Kvarmes liturgi i *Åtte dager i Jerusalem* fordi Kvarme har vært en pioner i arbeidet med påskemåltidet. Han har vært en av de første til å jobbe med dette i Israel. Han har også lagt et betydelig forarbeid ned i sin liturgi. Det er hans liturgi som ligger til grunn for det meste av de andre variantene vi har i Norge. Videre har jeg valgt Lovisenberg menighet sin liturgi, fordi det er den menigheten som lengst har feiret påskemåltid i Norge, til våren (2010) vil de feire det for 25. gang. Den siste liturgien jeg har valgt er Return2Sender og Storsalen menighet sin *Brød & Vin*. Dette er en CD-ROM og en DVD som både inneholder en liturgi for feiring av påskemåltid og bakgrunnsmateriale for hvorfor og hvordan en skal gjøre det. Dette er den nyeste liturgien jeg har funnet, den er også med fordi den er ment å lære opp nye mennesker til å feire påskemåltid.

Jeg innså tidlig i avhandlingen at Ole Chr. M. Kvarmes liturgi i *Åtte dager i Jerusalem* og Lovisenberg menighets sin liturgi var så like at det ikke var noe poeng å behandle de som to ulike størrelser. Jeg fant også ut underveis at Kvarme og Bjørn Helge Sandvei, som har utviklet Lovisenberg menighet sin liturgi, har samarbeidet tett om deres liturgier. Også *Brød & Vin* bygger delvis på dette arbeidet, men denne liturgien inneholder også en del eget materiale. Jeg har derfor valgt å fokusere på denne liturgien, og bare kommentere der de to andre er annerledes.

For å få svar på en del av de spørsmålene jeg stilte meg måtte jeg snakke med personene som står bak disse liturgiene¹.

Jeg har tilbringt fem uker på Caspari senteret i Jerusalem i forbindelse med denne oppgaven. Der har jeg fått lære mye om den messianske bevegelsen og messiansk teologi, det er først og fremst Knut Helge Høyland, leder ved Caspari, som har hjulpet meg med dette. Han har også hjulpet meg med å få kontakt med flere ledere for messianske menigheter og studie senter. Jeg har fremstilt det jeg mener er det viktigste fra de samtale jeg hadde med disse messianske menighetslederne. De samtale jeg har hatt med de messianske lederne, og de samtale jeg har hatt med de som står bak de norske varianten, har vært avgjørende for oppgaven min og den konklusjonen jeg kommer frem til.

1.4 Ordforklaring

Jeg vil her gi en kort oversikt over noen av de begrepene som finnes i oppgaven.

Rabbinsk påskemåltid: Jeg har valgt å kalle den jødiske påkehaggadaen for et rabbinsk påskemåltid. Jeg er klar over at det kan være et noe problematisk navn, da det finnes mange forskjellige påkehaggadaer, og fordi det ikke finnes noe som heter et Rabbinsk påskemåltid. Men i mangel på et annet navn som er lett forståelig i en norsk kontekst har jeg valgt dette begrepet.

Messianske bevegelse: Dette er en samlebetegnelse på alle menigheter som består av Jesus troende jøder.

¹ Alle samtaler jeg henviser til finnes tilgjengelig på lydopptak, om det skulle være nødvendig så kan disse fremvises.

Påskehaggadaen eller haggadaen: I bred forstand betyr det hele den jødiske påskeliturgen med sedermåltidet, historien om utfrielsen fra Egypt med fortolkningsdel, diktet Dayenu, synging av Hallel og en fortellingsdel til slutt. Det er denne vide betydningen som ligger til grunn i oppgaven om ikke annet er oppgitt i teksten. I sin snevre forstand betyr det bare historie fortellingen.

Seder eller Sedermåltid: Det er de symbolske rettene som kommer før selve hovedmåltidet, og må ikke forveksles med dette. Seder kommer fra hebraisk og betyr "orden" eller "system".

Qiddush: Det er en innvielsesvelsignelse som sies over vin og brød.

Berakah: Velsignelse (i denne oppgaven knyttet til måltidet).

Birkat ha-mazon: Velsignelsesbønn over maten i påskemåltidet og sabbatmåltidet.

Pesach-Matza-Maror: Påskelam-Usyret brød-Bittre urter

Ma Nishtana: Sang som synges av den yngste personen som er tilstede, eller av alle.

Hallel: Salmene 113-118 og 136.

Afikomanen: Under påskemåltidet vil en knekke det midterste av de tre usyrede brødene (Matza) i to, og de største av disse to bitene kales afikomanen og gjemmes til senere i måltidet.

Historisk del

2 Påskemåltidets historie

Her vil jeg prøve å gi en innføring i hvor påskemåltidet kommer fra. Jeg vil også se på utviklingen til påskemåltidet. Jeg vil se på forholdet mellom den kristne påskefeiringen og den rabbiniske men henblikk på påskemåltidet. Jeg vil begynne denne delen av oppgaven med å si noe om kirkens forhold til det jødiske folk i et kirkehistorisk lys, dette fordi jeg tror det er viktig å være klar over vår historie på dette området når vi skal jobbe med dette tema. Videre vil jeg se på hvordan Ole Chr. M. Kvarme har fremstilt utviklingen til påskemåltidet fra det gamle testamente og til nytestamentlig tid. Jeg vil så se på hvordan forskjellige forskere mener det har utviklet seg videre fra nytestamentlig tid og fremover. Jeg vil også ha en del om Meliton av Sardes og Quartodekimanerne.

Jeg bygger fremstillingen av påskens utvikling fra GT til NT på en artikkel skrevet av Ole Chr. M. Kvarme². Videre vil jeg se på litt forskjellig forskning som er gjort rundt tilblivelsen av det rabbiniske påskemåltidet³. Her vil jeg basere min fremstilling på avhandlingen til Audun Nøkland⁴. Når det kommer til Israel J. Yuval vil jeg bruke originalkilden⁵. Dette fordi jeg anser Yuval for å være en svært viktig forsker på dette området. Når det gjelder Meliton av Sardes og Quartodekimanerne vil jeg benytte meg av flere fremstillinger, men alle er skrevet av Oskar Skarsaune. Det er også Skarsaune Jeg henter stoff fra til delen om Krikens forhold til det jødiske folk sett i et kirkehistorisk lys.

² Ole Chr. M. Kvarme. "From Passover to Easter and Eucharist: The Old Testament and Jewish festival of Passover and its mening for the life of the Christian Church" i *Neste år i Jerusalem, en Artikkelsamling trykket opp av Institutt for religionshistorie og kristendoms-kunnskap* (red. Køhn, Rosemarie, Universitetet i Oslo 1982) 43-54.

³ Dette har jeg skrevet en oppgave om før, i KH512. Jeg kommer ikke til å kopiere denne, men sier dette for ikke å bli mistenkt for å søke uttelling for samme tekst to ganger.

⁴ Audun Nøkland, "Den Jødiske Påskehaggadaens tilblivelse og forhold til kristendommen: en forskningshistorie fra Robert Eisler til Israel J. Yuval" Mastergradsavhandling i Kristendom, våren 2004.

⁵ Israel J. Yuval, "Easter and Passover As Early Jewish-Christian Dialogue" i *Passover and Easter: Origin and History to Modern Times* (red. Paul F. Bradshaw og Lawrence A. Hoffman; Indiana: University of Notre Dame Press, 1999), 98-126.

2.1 Forholdet mellom kirken og det jødiske folket i kirkehistorien

Jeg vil her legge vekt på hva som førte til det forholdet som kirken og jødene fikk opp gjennom kirkehistorien. Dette er ingen helhetlig fremstilling, jeg vil bare belyse noen små deler som sier noe om hvordan antijudaismen oppsto. Jeg vil heller ikke gi noen helhetlig fremstilling av dette tema, bare belyse det.

Jeg vil til å begynne med å si at dette er et sorgens kapittel i den kristne kirkes historie. Tidlig legges premissene for en antijudaisme⁶ og en forfølgelse av det jødiske folk.

For å forstå dette må en tilbake til de første kristne menighetene. Disse menigheten var nært knyttet til sine jødiske røtter, der fant de "grunnlaget" (gamle testamentet) for store deler av sin tro. Dette kunne skape en del forvirring hos de menneskene de ville nå med budskapet sitt. Og en innvending som de kristne ofte ble møtt med var denne: "Hvorfor ble Jesus avist av sitt eget folk, burde ikke de kjenne til frelsesløftene bedre en noen andre"? "Når de ikke anerkjenner Jesus som Messias må en jo gå ut i fra at de har gode grunner for det"⁷?

Hva var forskjellen på den tidlige kristne kirke og den jødiske tro? Her måtte både den kristne kirke og jødedommen sette opp klare skiller, så selv om de to har et "søskenforhold" så oppstod det konflikter dem imellom. Skarsaune sier det slik: "You often have the most violent and passionate quarrels with those who are closest to you – precisely because they are close. The logic of this is not difficult to grasp: you tend to regard the error that comes closest to the truth as the most dangerous one."⁸.

Så løsningen på dette hos de tidlige kirkefedrene ble å vise at jødene var et hardhjertet folk som av naturen hadde vanskelig for å tro og å være lydige mot Gud⁹. Det var ikke vanskelig for de tidlige kirkefedrene å finne dokumentasjon for dette. Det hadde jødene selv ordnet med. Det gamle testamentet er den beste kilden for antijudaister. For det jødiske folk er helt unike når det kommer til å ha en så ekstrem selvkritisk nasjonallitteratur. De største heltene er samtidig antihelter og folket som helhet må også

⁶ Her er det viktig å skille mellom antijudaisme og antisemittisme. Antisemittismen oppstår først på 1800 tallet. Bakgrunnen var en raselære som var basert på kvasibiologisk raseteori og en kulturteori som henger sammen med denne. Det er ikke dette jeg kommer til å omtale her. For mer om forskjellen mellom antijudaismen og antisemittismen se: Oskar Skarsaune sin artikkel i Ung Teologi, årgang 38, år 2005, nr 2.

⁷ Oskar Skarsaune: "Hvordan oppstod den kristne antijudaismen?" i Ung Teologi. Årgang 38. År 2005. Nr 2. s. 7.

⁸ Oskar Skarsaune: *In the shadow of the Temple*. Inter Varsity Press 2002. Downers Grove. s. 259.

⁹ Skarsaune: *Den kristne antijudaismen*. s. 6-7.

tåle mye kritikk i GT¹⁰.

Men dette fungerer fordi det er en indre jødisk kritikk. Det er en kritikk av seg selv. Det er også dette en finner i store deler av NT, hvis en ser på Jesu kritikk av fariseerne så er det en indrejødisk debatt om hvordan en skal forstå skriftene/loven. Det samme gjelder for Stefanus sin forsvarstale, eller Meliton av Sardens sin påskepreken¹¹. Det er først når kritikken plukkes opp av hedninge kristne og dras ut av kontekst at det blir et problem. For da kommer ikke kritikken innenfra lengre, men som en kritikk utenfra. Den indre jødiske selvkritikken blir nå overtatt av ikke jødiske kristne og omarbeidet til en annen beskrivelse av det jødiske folk: et hardhjertet og stivnakket folk. Dette folket var av natur annerledes enn de andre folkene, fordi de hadde vanskelig for å se Jesus som Messias¹².

Og når vi nå skal jobbe med påskemåltidet, er det viktig at vi passer på, slik at vi ikke på noen måte gjør de samme feilene, som har blidt gjort tidligere i kirkehistorien.

2.2 Påskemåltides utvikling

Det som skrives her er hentet fra Kvarmes artikkel og er et uttrykk for hvordan han ser på påskemåltids utvikling.

Når en snakker om påsken i GT vil mange tenke at det naturlige stedet er å begynne med utferden fra Egypt. Men hvis vi leser i de ti første kapitlene i Eksodus så vil vi se at israelittene allerede kjente til en vårfest (en fest for markeringen av skifte av beite), en ørkenfest, som omhandlet slakting av lam. Dette ser vi blant annet av at Moses ber Farao om å la Israelfolket dra ut i ørkenen for å feire en fest og ofre til deres gud. Ut fra dette kan vi trekke den konklusjonen at påskefeiringen helt fra begynnelsen vært en nomadisk tradisjon¹³.

Etter utferden fra Egypt ble denne nomadiske festen gradvis en feiring av utferden fra Egypt og mindre en fest om overgangen fra vinterbeite til sommerbeite. Dette var mulig fordi utferden skjedde som en del av denne vårfesten og fordi festen allerede inneholdt overgang fra gammelt til nytt land. Etter hvert mistet festen sin

¹⁰ Skarsaune *Den kristne antijudaismen*. s. 9.

¹¹ Ibid s. 10.

¹² Ibid s. 11-12.

¹³ Kvarme: *From Passover to Easter*. s. 46.

nomadiske verdi og ble en fest til minne om Guds historiske gjerning med Israelsfolket. Elementene fra nomadefesten ble omtolket inn i den nye utfrielsesfesten (Exsodus 12,1-14)¹⁴.

Når Israelsfolket kom inn i Kanan (Israel), ble fastboende og dyrket marken, overtok de også en vårfest fra kana'nerene. Dette var en fest der de ofret den første avlingen sin som et takkeoffer, for å sikre resten av avlingen. Det ble også bare spist usyret brød under denne festen.

De to festene (påskan og de usyrede brøds høytid) ble trolig feiret separat i begynnelsen før de ble slått sammen til en fest, den endelige sammenslåingen kom under den deutronomistiske reform (611 f.Kr). Denne reformen sentraliserte også festene til tempelet i Jerusalem¹⁵.

I mellomtestamentlig tid utvikler påskefeiringen seg videre, og det er særlig de eskatologiske aspektene som utvikler seg i denne perioden. Påskan er blitt den viktigste festen i året, og det kommer store mengder pilegrimer til Jerusalem. Kvarme sier at . den viktigste kilden vi har til hvordan påskan ble feiret er Mishna.

Når vi kommer til Nytestamentlig tid så har påskemåltidet fått en fast struktur bestående av hovedsakelig fem elementer:

1. Fire beger vin. Dette er et nytt element ikke kjent fra GT.
2. Forskjellig bønner og velsignelse. Dette var bønner og velsignelser for dagen, de fire beger vin og andre rituelle elementer i måltidet.
3. Spørsmålene. Barna ville stille spørsmål om hvorfor en feiret påskemåltid og husfaren ville svare ifølge Deut 26.
4. Måltidet. Der påskelammet ville være hovedretten.
5. Syngingen av Hallel. Salme 113 og 114 før måltidet og Salme 115-118 etter måltidet.¹⁶

¹⁴ Kvarme: *From Passover to Easter*. s. 47.

¹⁵ Ibid s. 47.

¹⁶ Ibid s. 49.

Feiringen ville også inneholde aspekter som viste tilbake til hva Gud hadde gjort for Israel da han førte dem ut av Egypt og gjorde dem til sitt folk. Dette ble synliggjort gjennom slaktingen av påskelammet, men også gjennom bønner og rituelle tekster. En slik rituell tekst som mest sannsynlig var kjent allerede på nytestamentlig tid var denne:

"In every generation each individual is bound to regard himself as if he personally had gone forth from Egypt... For the Lord brought us forth from bondage to freedom, from sorrow to joy, from morning to holidays, from darkness to great light and from servitude to redemption. Let us therefore sing unto him a new song :Hallelujah.¹⁷"

På nytestamentlig tid var de eskatologiske forventningene høye. Eksoduskommentaren "Mekilta de Rabbi Jishmael" kan vi lese en kommentar til Eksodus 12,42: "*In this night they were redeemed (from Egypt), and so they shall in this night also be redeemed in the future.*"¹⁸. Denne og mange andre tekster viser at Messiasforventningene var store på nytestamentlig tid.

Kvarme sier at de synoptiske evangeliene klar viser at Jæus siste måltid var et påskemåltid, og at det derfor ikke er et nytt måltid som blir etablert når Jesus innstifter nattverden. "Jesus places himself in the midst of the Passover festival and the meal and thereby also transforms them."¹⁹. Dette gjør han ved å forklare seg selv som offeret.

Det er viktig å forstå at det "nye" påskemåltidet har den samme dynamikken til frelseshistorien som det "gamle" påskemåltidet hadde. Jesus vil at de skal feire det til minne om ham, slik det før ble feiret til minne om utferden fra Egypt. Han vil at vi skal huske at vi er frest i dag på grunn av hans offer, på sammen måte som en i det "gamle" påskemåltidet husket at jeg er her i dag fordi Gud førte meg ut av Egypt. Og den eskatologiske tanken om at Jesus Kristus skal komme igjen, der en i det rabbiniske påskemåltidet venter på Elia, som er forløperen til Messias første komme.

¹⁷ Kvarme: *From Passover to Easter*. s. 49.

¹⁸ Ibid s. 49.

¹⁹ Ibid s. 50.

Kvarme sier:

The New Testament places Jesus Christ in the midst of the Passover of the Old Covenant, and out of this Passover grow then the meal of the New Covenant and the Easter festival. There is continuity and discontinuity at the same time. There is discontinuity because God has done something radically new through Jesus Christ, but there is also continuity in the perspective of salvation history.²⁰

Og Kvarme oppsummerer med å spørre om hele denne lange tilblivelsesprosessen til påskemåltid og da også nattverden skinner igjennom når vi feirer nattverd i vår påskefeiring²¹?

2.3 Forskningshistorie på den jødiske påkehaggadaen

Jeg har på ingen måte mulighet til å gi noe helhetlig bilde av Forskningshistorien på dette området, jeg vil plukke meg ut noen forskere, og fremstille noe av deres forskning her.

2.4 Robert Eisler

Robert Eisler var jøde og østerriksk forsker, og i 1925 publiserte han en artikkel i ZNW²² der han spør om nattverden har en jødisk eller hellenistisk bakgrunn? I denne artikkelen tar han også opp spørsmålet om den rabbinske påskemåltidets tilblivelse. Denne artikkelen skapte så mye blest at han måtte true med søksmål for å få trykt andre del av artikkelen i 1926.

Hovedpunktene til Eisler går ut på at påskemåltidet hovedsakelig er uforandret siden nytestamentlig tid, men at det på et sted må ha skjedd en forandring. Han tenker på den såkalte afikomanen. Afikomanen er den største halvdelen av det midterste matza (i påskemåltidet legger en tre usyrede brød eller "matza" opp på hverandre). Det er de tre matza Eisler mener har hatt navnene: Kohen (Presten), Levi og Israel (folket). Videre knytter han tolkningen av Afikomanen til NT og de Messiasforventningene som fantes. Og det er her hans nye forståelse av ordet Afikoman kommer inn i bildet.

Han forstår den greske partisippformen *aphikomenos* som betyr "der Angekommene, der Ingetroffene" ... På norsk kan det oversettes til 'den kommende' eller 'han som har kommet'. Det passer bedre med sammenhengen. Og hvis man legger til grunn en messiansk og eskatologisk forutsetning, blir uttrykket meget meningsfylt i sin kontekst... Han mener det viser til Messias som kommer til verden av Levi stamme, brytes (korsfestes), gjemmes bort (farer opp til himmelen, kan også tenkes at han gjemmes for

²⁰ Kvarme: *From Passover to Easter*. s. 52.

²¹ Ibid. s. 53.

²² Zeitschrift für die Neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde der Älteren Kirche

jødene), og blir så tatt frem igjen ved måltidets slutt (kommer tilbake ved tidenes ende)... Det betyr at de jødiske kildene, ifølge Eisler, ikke har beholdt den opprinnelige betydningen av afikomanen. Det har blitt forandret på et eller annet tidspunkt. Eisler tror derfor at NT er en bedre bevart kilde til fortolkningen av ritualet med afikomanen²³.

Han mener videre at det er et poeng at Afikomanen er fra det midterste matza, Levi. Dette fordi Messias skal komme fra Levi på samme måte som Moses kom fra Levistamme. Afikomanen skal symbolisere den preeksistente Messias og hans gjenkomst ved verdens ende, ifølge Eisler.

Eisler møter sterk kritikk fra flere hold og blir blant annet beskyt for å være lite historisk bevisst og bedriver anakronistisk forskning²⁴.

2.5 Louis Finkelstein

Finkelstein interesserte seg for den klassiske jødedommen og han daterer de skriftlige kildene svært tidlig. Påskemåltidet daterer han så tidlig som Ptolemeisk og Selevkidisk tid (3-2 århundre f.Kr). Dette begrunner han ut fra tekstene selv, for han mener de inneholder pro Egyptiske og pro Syriske elementer. Han mener det er to forfattere av den rabbinske påskemåltidet (påshehaggadaen), og at det er øversteprestene Simeon og Jason. Finkelstein mener at det er Simeon som står bak innledningen og midrasjen (utleggelse, tolkninger), og det er Jason som har laget den alternative innledningen og diktet Dayenu (dikt eller sang som synes i påskemåltidet).

Som en konsekvens av den tidlige dateringen mener han at det ikke kan ha vært en påvirkning fra kristendommen til jødedommen, bare motsatt. Med kanskje et unntak, han hentyder at den onde sønnen²⁵ kan ha henspilt på en jødekristen²⁶.

2.6 David Daube

I 1966 holdt Daube forelesningen "He That Cometh", som han senere ga ut som en kort artikkel med tittelen "The Significance of the Afikoman". Denne artikkelen ble lenge unndratt offentligheten²⁷. Daube mente at tilblivelsen av påskemåltidet har foregått slik

²³ Nøklund, Påshehaggadaens tilblivelse. s. 22.

²⁴ Ibid s. 24-27.

²⁵ I det rabbinske materiale til påskemåltidet er det beskrevet fire sønner, den gode, den kloke, den dumme og den onde. Og en tenker seg at beskrivelsen av den onde sønnen er kommet inn på et senere tidspunkt, og skal forestille en jødekristen.

²⁶ Ibid s. 28-40.

²⁷ Nøklund, Påshehaggadaens tilblivelse. s. 53.

”Gradually, in the first seven centuries, just as law and ritual were stabilized by the rabbis, so was the liturgy of this evening. In the end it was redacted in a little work called Haggadah²⁸.” Videre sier han også: ”The Passover eve liturgy in its present form is the result of a long evolution. Some of it is pre-Christian, som later. With the destruction of the Tempel the sacrifice disappeared, yet the meal remained, with unleavened bread, bitter herbs and long hours of exposition and thanksgiving²⁹.”.

Daube anser også NT som en nyttig kilde når en skal kartlegge tilblivelsesprosessen til påskemåltidet. Han mener at NT har påvirket påskemåltidet, og trekker frem tre forskjellige måter. For det første finnes det bevisst polemikk mot kristendommen i det rabbinske påskemåltidet, det finnes viktige elementer i påskemåltidet som er utelatt uten grunn. Og det som i dag er innledende spørsmål har ikke alltid vært der³⁰.

Daube vil også si at en gang i skiftet mellom det 2. og 3. århundret har en strukturendring funnet sted. De elementene i påskemåltidet det er snakk om er disse:

1. Det seremonielle sedermåltide med påskelammet³¹, de usyrede brød og de bitre urtene.
2. Spørsmålene fra den yngste personen til stede om hvordan dette måltidet skiller seg andre måltider.
3. Den eldste ved måltidet, lederen, svarer med å fortelle utfrielseshistorien³².

Denne strukturen er endret til at spørsmålene fra den yngste sønnen og svarene fra den eldste kommer før selve måltidet. Dette syntes Daube er litt merkelig, for det ville vært mer naturlig om spørsmålene kom som en reaksjon på måltidet og ikke før måltidet. Han sier selv: *”In point of fact, the change round makes nonsense of the questions and indeed of the whole structure of the service³³.”*

Et av løsningsforslagene som er kommet i moderne tid står haggadaforsker Goldschmidt for. Han mener at denne strukturendringen skyldes at det var mye alkoholdriking under måltidet, og at en ville sikre seg at folk ikke ble for beruset før

²⁸ Ibid s. 54.

²⁹ Ibid s. 54.

³⁰ Ibid s. 55.

³¹ Det å spise påskelammet sluttet Jødene med kort tid etter Tempelets fall i år 70 e.Kr.

³² Ibid s. 56.

³³ Ibid s. 57.

spørsmålene. Denne hypotesen aviser Daube, fordi det finnes ingen kilder som tilsier dette, og at det ville vært lettere å forby store mengder alkohol enn å endre på strukturen. Til slutt, spør Daube hvorfor er da ikke siste del av Hallel (Salme 115-118) flyttet, for den ligger jo helt til slutt i det rabbinske påskemåltidet.

Daube mener at det ligger noe annet bak, nemlig at det ble gjort endringer for å forhindre en kristen tolkning av påskemåltidet. Dette fordi de første kristne feiret påske samtidig (quartodekimanerne) og på samme måte som jødene. Påskemåltidet passer bemerkelsesverdig godt inn i Jesu lidelseshistorie, og da spesielt den såkalte afikomanen. Daube sier: *"The change round was a very clever means of preventing any fundamentally new significance being attached to the meal – whereas it would have been unnecessary had the aim been to prevent drunkenness³⁴."* Og han konkludere med at denne tilsynelatende lille strukturendringen, mest sannsynlig er en av de mest signifikante i den jødiske liturgiens historie.

Daube trekker også frem en tekst fra påskemåltidet som han mener inneholder polemikk mot kristendommen.

Og Herren førte oss ut av Egypt med sterk hånd og strak arm, med store skremmelige gjerninger, med tegn og under. (5. Mosebok 26,8)

"Og Herren førte oss ut av Egypt," ikke ved hjelp av en engel, ikke ved hjelp av en seraf, ikke ved hjelp av en budbringer, men den Hellige, velsigna være han, i all sin herlighet, i egen person. Som det står i Bibelen, "For jeg vil gå gjennom Egypt den natta og jeg vil drepe alle førstefødte i landet, både mennesker og dyr; og jeg vil holde dom over alle gudene i Egypt. Jeg er Herren." (2. Mosebok 12,12)

"For jeg vil gå gjennom Egypt" jeg, ikke en engel, "og jeg vil drepe alle førstefødte i landet," jeg, og ikke en seraf, "og jeg vil holde dom over alle gudene i Egypt, "jeg, ikke en budbringer." Jeg, Herren, er det, og ingen annen."³⁵

Det er spesielt to detaljer i det siste avsnittet han bemerker som polemikk. Og det er:

"budbringeren" og setningen "Jeg, Herren er det, og ingen annen".

Her må det påpekes at den teksten jeg har hentet er fra avhandlingen til Nøkland. I denne teksten bygger ordet "budbringer" på det hebraiske *"shalikha"* som oversatt betyr "en budbringer". Daube bruker en annen tekstutgave som har bestemt artikkel til "budbringeren" på den andre plassen i teksten ovenfor. Dette får Daube til å tenke på Jesus, og han sier:

³⁴ Nøkland, Påskehaggadaens tilblivelse. s.58.

³⁵ Ibid s. 59.

... whereas the first part of the Midrash has "not through an angle, and not through a seraph, and not through a messenger," the second speaks of "the messenger", not "a messenger": "I and not the "the messenger." This way of putting the matter may well have arisen when Christianity had too be combated: "the messenger" probably is Jesus.³⁶

Når det gjelder utsagnet: "Jeg, Herren er det, og ingen annen", så mener Daube at dette utsagnet bygger på "Jeg er Herren" hentet fra Ex 12,12. Da blir det en polemikk mot kristendommens guddommeliggjøring av Jesus. Bakgrunnen for denne påstanden er en kommentar i Mekilta til Ex 12,12 "Jeg er Herren" som sier "*What flesh and blood cannot possibly say.*³⁷". Han sier at det er stor sannsynlighet for at det er en polemikk mot Jesu *ego eimi* utsagn.

Når det gjelder afikomanen, så mener Daube at det også her er muligheter for å se strukturendringer, og han begrunner disse slik: "*It was done in order to forestall attempts to divert the exposition from its safe, recognized path into heretical one- towards Christianity.*³⁸". Videre sier Daube at disiplene må ha kjent til at Messias ble satt i sammenheng med afikomanen. Det som var nytt for dem, var Jesu selvåpenbaring i afikomanen. Daubes poeng er at det ville vært svært forvirende for disiplene hvis de ikke kjente til dette.

2.7 Joseph Tabory

Jeg skal ikke si så mye om Tabory, men han har noen andre synspunkter enn en del av de andre forskerne. Han mener at det er først mot slutten av den andre tempelperioden (det vil si i nytestamentlig tid) at vi finner rester etter ritualer som er knyttet til det å spise påskelammet, og at vi ikke har noen pålitelige kilder før dette. Han mener Misjna er den første kilden som nevner påskemåltidet.

Han mener også at påskemåltidet har vært under stor påvirkning fra det gresk-romerske symposiet (et drikkelag etter måltidet, som var kjent for meningsutvekslinger og samtaler av filosofisk/intellektuell art). Han vil dermed si at det er mer sannsynlig med påvirkning fra den hellenistiske kultur enn kristendommen³⁹.

³⁶ Nøkland, Påskehaggadaens tilblivelse, s.59-60. Fotnote 65.

³⁷ Ibid s. 60.

³⁸ Ibid s. 63.

³⁹ Nøkland, Påskehaggadaens tilblivelse. s. 72-78.

2.8 Israel J. Yuval

Yuval sier at etter tempelets fall i år 70 e.Kr. utviklet påskefeiringen seg i to retninger: den rabbinske og den kristne. Han sier at man lenge har tenkt på forholdet mellom jødedommen og kristendommen som et mor - datter forhold, men han mener dette er en feil måte å se det på. Fordi tempelet faller i år 70 e.Kr, og at påskeofringen opphørte, er en så betydningsfull hendelse i den jødiske historie, at han mener det er riktigere å se på jødedommen og kristendommen som søskenreligioner. Begge jobber med å finne sin form for påskefeiring. Jødene holdt på historien om utfrielsen fra Egypt og at dette også skulle skje en gang i fremtiden, da Messias skal komme med frihet. De kristne forteller at Messias allerede har kommet i og med Jesus Kristus.

Det er historiefortellingen som er blitt det viktige i begge religionene. Med dette som bakgrunnen sier Yuval: "The parallel development of two different narratives of a similar nature, meant for the same festival and introduced by two rival groups who lived alongside one another, ought to be discussed in comparative manner⁴⁰."

Nøkland oppsummerer det Yuval prøver å vise i denne artikkelen slik:

Yuvals påstand er at den jødiske påskehaggada'en ikke bare skulle fylle hullet etter tempelets ødeleggelse og opphøringen av påskeofringen, men at den like mye er en respons på den rivaliserende kristne tolkningen av høytiden. Haggada'en fikk en tosidig funksjon. Den skulle samle jødedommen innad, men også være et redskap til å skille seg fra vranglære.⁴¹

Når det kommer til strukturendringer, ser Yuval også det samme som Daube, men han bruker veldig lite plass på dette. Det Yuval fokuserer på er historiefortellingen, og han viser at leddet i påskemåltidet som omhandler en gruppe rabbinerne som er samlet for å diskutere historien om utferden fra Egypt, har flere likheter med det apokryfe skriftet *Epistula Apostolorum* fra det 2 århundret e.Kr. Begge steder samles vise/kloke menn, rabbinere eller disipler for å fortelle og diskutere påskehistorien og begge steder holder de på til hanegal. Yuval mener at polemikken i de rabbinske kildene ligger i at du skal feire "all the days of your life", dette innebærer den Messianske epoken (tiden Messias er her på jorden) også⁴².

⁴⁰ Yuval, Easter and Passover, 98.

⁴¹ Nøkland, Påskehaggadaens tilblivelse. s. 79.

⁴² Yuval, Easter and Passover, 102.

Yuval vil også si at det finnes polemikk mot kristendommen i spørsmålet til den onde sønnen. Det rabbiniske påskemåltidet forklarer spørsmålet slik:

"Hva betyr dette for deg?!" Han sier "For Deg" ikke for ham! Ved å utelukke seg selv fra menigheten har han fornektet det fundamentale. Derfor må du skjemme tennene hans ved å si til ham: "Det er på grunn av dette som Herren gjorde for meg da jeg forlot Egypt." ; "for meg" – men ikke for ham! Hvis han hadde vært der, ville han ikke ha blitt befridd.⁴³

Yuval mener at det foreligger en kristen tolkning av *pesach*, *matsah* og *maror* (*Pesach* eller påskelammet er et symbol på Jesus Guds lam, *matsah* eller det usyrede brødet er et symbol på Jesu kropp (nattverden) og *maror* eller bitre urter er et symbol på Jesu lidelse.), og at i Rabban Gamaliel's ord er en indirekte polemikk mot den jødekristne:

Rabban Gamaliel used to say: Whoever does not explain the following three things at Passover has not fulfilled his obligation: namely, *pesach*, *matsah*, and *maror*. What is the reason for *pesach* that our ancestors ate in Temple times? It is because the Holy One, Blessed be He, passed over the house of our ancestors in Egypt. Why do we eat *matsah*? Because there was not time for the dough to become leavened. Why do we eat this *maror*? Because the Egyptians embittered the lives of our ancestors in Egypt. ⁴⁴

Han sier at vi kan lese dette inn i sammenheng med Melitons påskepreken. Meliton tolket afikomanen som "han er den som kom"⁴⁵, og tolker dette som Jesus inkarnasjon, lidelse og død. Meliton har like før dette vist hvordan han forstår Jesus som det sanne påskelam. Når en putter dette i sammenheng med R. Gamaliel's ord, kan en forstå det litt kryptiske svaret til den vise sønnen. "One may not conclude the paschal lamb with *afikoman*."⁴⁶ Det er ment for å svekke den fortolkningen en finner hos Meliton.

Yuval mener også at det er en sammenheng mellom åpningsordene i det rabbiniske påskemåltidet, "*Ha lachma anya*", og nattverdsteksten i Luk 22:19.

This is the bread of affliction that our forefathers ate in the land of Egypt." These words appear to be aimed against the Christian liturgical parallel drawn from Jesus's words, "This is my body which is given for you; do this in remembrance of me" (Luke 22:19, e.g.). In Matthew (26:26) the formula includes also an invitation to eat: "Take, eat; this is my body," a reminder of the Haggadah invitation with which *Ha lachma anya* continues, "Let all who are hungry come and eat."⁴⁷

Han sier at det er lite sannsynlig at jødene ville ha brukt denne formuleringen uten å vite om nattverdsteksten.

⁴³ Nøklund, Påskehaggadaens tilblivelse, 32.

⁴⁴ Yuval, Easter and Passover, 106-107.

⁴⁵ Nøklund, Påskehaggadaens tilblivelse, 81. Vers 66 i Oskar Skarsaune, *Meliton av Sardes Om Påsken: Den eldste kristne påskepreken* (Oslo: Luther Forlag, 1997)

⁴⁶ Yuval, Easter and Passover, 107.

⁴⁷ Yuval, Easter and Passover. s. 105-106.

Yuval tar også opp spørsmålet om hvorfor Deut 26 brukes i stede for Ex 12. Til dette svarer han at:

We might imagine its preference of the short version of Deuteronomy as a mere accident or literary preference, were it not for the fact that Melito was already preaching on Exodus 12. The paschal sacrifice becomes a typological model for Jesus and the redemption merited through his blood.⁴⁸

Han sier også at grunnen for at Moses har fått en så beskjedne plass i det rabbiniske påskemåltidet er fordi Meliton og den tidlige kristne kirke tolker han kristologisk.

Yuval mener at det er en sammenheng mellom diktet *Dayenu*, Melitons påskepreken⁴⁹ og Improperia leddet i den katolske langfredags liturgien. Men Yuval spør:

But should we assume that a Jewish text of which our earliest knowledge is from the tenth century is the source of a Christian text known to us already eighth centuries before? It is more likely that *Dayenu* is part of the Jewish-Christian dialogu, and a reaction to the Christian criticism about Jewish ingratitude.⁵⁰

For å oppsummere Yuval, hovedargumentet hans at det har pågått en dialog mellom jødedommen og kristendommen som har gitt seg utslag i forskjellige polemiske utsagn. Dette finner vi i det rabbiniske påskemåltidet og i Melitons påskepreken. Han sier "Accordingly, rabbinic literature should be read not only as a *source* for Christian ideas and rituals, but as a *reaction* to them, because in its deepest meaning, the Oral Law should be seen as the Jewish response to the Christian New Testament."⁵¹

2.9 Meliton av Sardes og hans påskepreken

Det er ikke så mye vi får vite om Meliton, men det lille vi vet har vi fra Eusebius av Cæsarea som i 300-324 e.Kr skrev sin kirkehistorie⁵². I denne kirkehistorien omtaler han Meliton og siterer flere av hans verk. Dette gjør han blant annet når han gjengir et brev som biskop Polykarter av Efesus skrev til biskop Viktor av Roma om dateringen av påskefeiringen (mer om dette under). Ut fra de sitatene vi har, har Melitons forfatterskap mest sannsynlig foregått en gang mellom 170-177 e.Kr. Funnet av

⁴⁸ Ibid s. 109.

⁴⁹ Skarsaune, *Meliton av Sardes*, vers 87 og 88. s. 84-85.

⁵⁰ Yuval, *Easter and Passover*, 105.

⁵¹ Yuval, *Easter and Passover*, 115.

⁵² Skarsaune, *Meliton av Sardes*. s. 12.

prekene ble gjort i 1930, og det var en egyptisk antikvitetshandler som solgte de greske skriftene til forskjellige kjøpere.

Vi vet at det har vært et jødisk og et kristent miljø i byen Sardes på Melitons tid, blant annet ut fra funnet av en synagoge og flere jødiske og kristne salgsboder som lå samlet langs en og samme handlegate. Ut fra Åp 3,1f kan vi slutte at det hvert fall har vært en kristen menighet der siden slutten av det første århundret. Dette er av flere grunner interessant for forståelsen av Melitons preken⁵³. Dette fordi en da med stor sannsynlighet kan regne med at de kristne kjente til jødiske skikker.

Før jeg sier noe om prekenen forhold til det rabbinske påskemåltidet, vil jeg kort si noe om Melitons skriftforståelse eller bibeltolkning. Han har en typologisk forståelse. Det er det samme måten å tolke tekst på som Paulus bruker i 1 Kor 10, der Paulus bruker eksodusfortellingen som et forbilde på farene med avgudsdyrkelse. Et eksempel på hvordan Meliton gjør dette er hentet fra prologen:

Først var forbildet,
men så kom virkeligheten:
Isteden for lammet kom Sønnen,
istedenfor for fåret kom Mennesket,
og i Mennesket kom Kristus som omfatter alt.

Født som Sønn,
ført bort som et lam,
slaktet som et får,
begravet som et mennesket
- stod han opp fra de døde som Gud,
han som av natur var Gud og mennesket.⁵⁴

Det at Meliton tolker eksodusfortellingen typologisk innebærer at han tar den historiske fortellingen på alvor, samtidig som han sier at den peker frem mot Jesu frelsesverk.

⁵³ Ibid s. 16-17.

⁵⁴ Skarsaune, *Meliton av Sardes*. s. 28.

Påskelammet ble et forbildet på Kristus. "Påskens mysterium går ut på at frelsen som Kristus brakte ved sin død allerede var skjult til stede i Guds tale til og handlinger ovenfor israelfolket lenge før.⁵⁵"

Jeg vil til slutt si noe om Melitons påskeprekens forhold til den jødiske påskehaggadaen. Jeg vil begynne med å sitere Skarsaune:

It is evident to every reader of Melito of Sardes' *Peri Pascha* ... that the continuity and the contrast between Jewish and Christian Passover is precisely what this document is all about. The similarity's between the Christian Passover and the Jewish *pascha* are so great that everything hinges on Melito's ability to explain the differences that exist after all.⁵⁶

En av de forskerne som mener at det er klare linjer mellom Melitons påskepreken og det rabbinske påskemåltidet er Eric Werner. Werner kommenterer ikke tilblivelsen av det rabbinske påskemåltidet, men han antar at Meliton må ha kjent til denne og annet jødisk materiale, både bibelsk og utenom bibelsk materiale. Han mener å se flere steder i påskeprekenen at Meliton benytter seg av jødiske kilder og at Meliton må ha inngående kunnskap i hebraisk språk. Werner konkluderer med at den jødiske liturgi har fungert som en inspirasjonskilde for kristen liturgi, og her er Melitons påskepreken et godt eksempel⁵⁷.

Det var forskeren F. L. Cross som for første gang (1960) oppdager sammenhengen mellom påskeprekenen og det rabbinske påskemåltidet. Cross konkludere med at påskeprekenen er et kristen påskemåltid⁵⁸.

Dette er ikke Stuart G. Hall enig i, for han mener at det også har vært en påvirkning fra det rabbinske påskemåltidet til Melitons preken. Hall mener Melitons påskepreken slik vi kjenner den i dag består av to prekener. Den første prekenen består av versene 1-45, og Hall tror at dette muligens er en rest etter en jødisk tradisjon om å lese og fortolke Ex 12 på påskeaften, en skikk som oppsto etter tempelets fall. Den andre

⁵⁵ Annlaug Vegge, "Påskemysteriet: En sammenlikning mellom *Om påsken* av Meliton av Sardes og utvalgte jødiske tekster i deres tolkning og bruk av Gen 2-3 og Ex12-13" Mastergradsavhandling i Teologi, Våren 2008. s. 14.

⁵⁶ Oskar Skarsaune, "Evidence for Jewish Believers in Greek and Latin Patristic Literature" i *Jewish Believers in Jesus; The early Centuries* (red. Oskar Skarsaune and Reidar Hvalvik; Massachusetts: Hendrickson Publishers, Inc, 2007) s. 505-567. Sitat hentet fra s. 525

⁵⁷ Nøklund, Påskehaggadaens tilblivelse. s.51-52.

⁵⁸ Ibid s. 70.

prekenen består av versene 46-105, og denne mener Hall bygger på det rabbiniske påskemåltidet, og han finner mange likheter mellom dem. Hall er blant dem som vil datere det rabbiniske påskemåltidet tilblivelse tidlig⁵⁹.

En annen som finner mange likheter mellom Melitons påskepreken og det rabbiniske påskemåltidet er Yuval⁶⁰ (se over). Yuval mener at det ikke finnes noen spor etter et rabbiniske påskemåltid før Melitons påskepreken. Han mener det er de kristne som har behov for å forklare alle elementene knyttet til påske, ikke jødene, for de viste jo hva de innebar. De kristne måtte derimot fortelle en ny påskefortelling, og at de da videreutvikler en påskemåltids tradisjon. Og at det rabbiniske påskemåltidet slik vi finner det i Misjna, da blir et svar på det kristne⁶¹.

2.10 Quartodekimanerne⁶²

Det oppstod en debatt blant de kristne rundt 150-200 e.Kr om når påsken skulle feires. Søndagen ble tidlig den dagen de kristne samlet seg på, og ukerytmen ble tidlig viktig for de kristne. Dette kan vi blant annet se av at de kristne feiret nattverd hver uke, og ikke bare en gang i året⁶³. Dette medførte at mange av kirkeprovinsene med Roma i spissen begynte å feire påske første søndag etter 14. nissan. Men menigheten i det vestlig Lilleasia fortsatte å feire påske på den 14. nissan. Dette gjorde de ut fra en teologisk overbevisning, og biskop Polykarter av Efesus skriver i sitt brev til biskop Viktor av Roma:

Det er ikke av tankeløshet vi feirer denne dag [den 14. Nissan], uten å legge noe til eller trekke noe fra. I Asia har nemlig to store himmellys sovnet inn....: Filip, en av de tolv apostlene, hviler i Hierapolis... Likeledes Johannes, som lå ved Herrens bryst, ... han hviler i Efesus. Videre Polykarp... og Theraseas og Meliton, evnukken ... som hviler i Sardes ... Alle disse feiret påsken den 14. dag i overensstemmelse med evangeliet, uten noen avvikelse – de fulgte vår tros rettesnor.⁶⁴

⁵⁹ Ibid s. 70-72.

⁶⁰ Yuval, *Easter and Passover*, 98-126.

⁶¹ Skarsaune, *Evidence for Jewish Belivers*, s. 527.

⁶² Fra det latinske ordet "quattuor-decim" som betyr fjorten.

⁶³ Oskar Skarsaune, *In the shadow og the Tempel* (Downers Grove: Inter Varsity Press, 2002) s. 379.

⁶⁴ Skarsaune, *Meliton av Sardes*. s. 19.

Det kan være noe lettere å forstå dette utsagnet hvis vi også leser et utsagn fra motstanderen, Hippolyt fra Roma, han sier dette (ca 210e.Kr):

Andre igjen, som er krangleverne av natur, og uten åndelig innsikt... hevder at man må overholde påsken "på den fjortende dagen i den første måneden" [2 Mos 12,6.18] ifølge Lovens forskrifter, uansett hvilken [uke]dag den faller på. Det de har i tankene, er det som står skrevet i Loven at "den er forbannet som ikke retter seg etter det som er fastsatt" [jfr. 4 Mos 9,13]. De akter ikke på at Loven ble gitt [bare] til jødene, de som [senere] skulle avskaffe den sanne påsken, den som [nå] er kommet til hedningene og som forstås ved troen og ikke overholdes etter bokstaven. De holder fast ved denne éne forskriften, og akter ikke på det apostelen sier: "Jeg erklærer at enhver som lar seg omskjære, er forpliktet til å holde *hele* (Skarsaunes kursivering) loven" [Gal 5,3]⁶⁵

Det er altså et spørsmål om bibeltolkning og om hvordan en skal forholde seg til loven. Polykartes tenker at en må overholde lovens bud i 2 Mos 12 om å feire påske på den 14. Nissan, mens Hippolyt sier at om man skulle følge loven så bokstavelig måtte en jo overholde hele loven.

Men det er ikke bare i Mosebøkene Quartodekimanerne fant sine argumenter, de påberopte seg også støtte fra Johannesevangeliet, hvor Jesus blir korsfestet samtidig som påskelammet slaktes i tempelet. Quartodekimanerne ville si at de ikke fulgte jødene blindt, fordi de bygde på skriften (Johannesevangeliet) og ikke bare jødiske skikker⁶⁶.

Jeg vil sitere Skarsaune:

The fact that this controversy took place at all, is by itself a strong testimony to the close links that still existed between Jewish Passover and Christian Easter. But one could also argue that the fact that the quartodeciman position did not prevail indicated the beginning of an alienation on the Christian side...⁶⁷

I prosessen for å definere sin egen identitet og sin egen påskefeiring, ble kanskje noen tradisjoner stemplet som vranglære uten grunn. Og vi kan ha mistet noen gode måter å feire påsken på.

⁶⁵ Ibid s. 19-20.

⁶⁶ Skarsaune, *Meliton av Sardes*. s. 20-21.

⁶⁷ Skarsaune, *In the Shadow*. s. 390.

3 Nattverden i påskemåltidet

3.1 Ble nattverden innstiftet under et påskemåltid?

Jeg vil ikke komme med noen lang utgreiing om dette tema, det er det andre som har gjort før. Jeg vil bare vise til noe av den forskningen som her er gjort. Og da er det først og fremst Joachim Jeremias sin bok *The Eucharistic Words of Jesus*⁶⁸. I denne boken argumenterer han for at nattverden ble innstiftet under et påskemåltid, men han viser at det slett ikke er sikkert at den ble innstiftet under et ordinært påskemåltid. Han har en grundig diskusjon der han gjennom tekstanalyse og annet relevant materialet veier for og imot, og kommer frem til at det mest sandsynelig var under et påskemåltid at nattverden ble innstiftet, men det er et forskningsfelt det ikke er noen konsensus på.

3.2 Hvor kommer nattverdsliturgien fra?

Mye av nattverdsliturgien kommer fra påskemåltidsliturgi, og jeg vil her gi en fremstilling av hvordan Oskar Skarsaune i boka *In the Shadow of the Temple* viser denne kontinuiteten mellom nattverdsliturgien og påskemåltidsliturgien.

⁶⁸ Joachim Jeremias, *The Eucharistic Words of Jesus* (Göttingen: SCM Press LTD, 1976)

Skarsaune begynner med å si at nattverden ble til i konteksten av et påskemåltid, og at det må ha spilt en viktig rolle for de første kristne, som selv var jøder og kjente påskemåltidet og tradisjonene rundt det godt. Nattverden var i den tidlige kristne kirke kjent under navnet Euckarist, dette bygger på en jødisk skikk der en begynte og sluttet måltider med en velsignelse, det greske ordet for velsignelse er *eulogia* eller *eucharistia*⁶⁹. Videre sier Skarsaune at det er uvisst hvordan påskemåltidet ble feiret på Jesu tid, men at grunnstrukturen⁷⁰ trolig var lik. Og ut fra denne hovedstrukturen kan vi se to hovedstrukturer:

1. Måltidet som begynner med en innvielse/velsigning (qiddush) over vin og brød (i den rekkefølgen) og en velsignelse (berakah) over måltidet, denne velsignelsen gjelder også for vinen. Så kommer en velsignelse over maten (birkat ha-mazon). Dette gir følgende hovedstruktur: vin, brød, måltid, vin.
2. Spørsmålet om hvorfor en gjør dette. Dette blir besvart ved å forteller historien (haggadaen).

Når en har sett på påskemåltidets struktur kan en videre se på Lukas 22, 14-20⁷¹. Hvis en sammenligner denne teksten med beskrivelsen av påskemåltidet gitt ovenfor; vil vi finne mange likheter. Men legg spesielt merke til at en finner igjen *vin, brød, måltid, vin* strukturen.

Når dette blir til et nattverdsmåltid vil en kunne regne med at det begeret med vin som ikke har noen spesiell forklaring faller ut og at en sitter igjen med enten en vin-brød (1 Kor 10,16-17; Didache 9) variant eller en brød-vin (Mark 14,22-24; Matt 26,26-28; 1 Kor 11,23-26) variant, og som vi vet, og kan se ut fra vektingen av skriftstedene ble der brød-vin varianten som ble den gjeldene. Et annet viktig moment i sammenslåingen av de to begreene med vin er at nattverden sluttet ganske tidlig (ca 150e.Kr) å bli feiret i en måltidssammenheng⁷².

⁶⁹ Skarsaune, *In the Shadow*. s. 399.

⁷⁰ Ibid s. 401-402.

⁷¹ Skarsaune, *In the Shadow*. s. 402.

⁷² Ibid s. 403-404.

Vi kan også se en annen likhet mellom påskemåltidet og nattverden. Og det er at en kan dele de i to forskjellige deler, måltidsbønnene (innvielsen/velsignelsene) og fortellingen om hvorfor en skal feire dette måltidet som den andre delen. Denne strukturen finne vi hos Justin Martyr⁷³.

Jeg vil nå se litt nærmere på selve nattverdsbønnene, og vil begynne med *Didache*. Og da antar vi i denne sammenhengen at *Didache* 9 og 10 er nattverdsbønner og ikke bare vanlige måltidsbønner. *Didache* blir til på en tid (ca. 100 e.Kr) da nattverden fortsatt var en del av kveldsmåltidet. Og vi finner igjen det jødiske mønsteret med velsignelse (qiddush) før måltidet og etter (birkat ha-mazon) i *Didache*. Dette mønsteret ble fulgt på sabbaten og ved påskemåltidet i den rabbiniske tradisjonen⁷⁴. Vist vi ser på *Didache* 9, som er velsignelsen før måltidet (qiddush), finner vi igjen strukturen fra det rabbiniske påskemåltidet.

Det første en må kommentere er at mens de jødiske bønnene takker Gud for fysisk vin og brød, så er det et åndelig (spirituelt) tema hos *Didache*. Vi finner dette igjen hos Justin Martyr senere når han sier "We call this food *eucharistia*. We partake of it not as ordinary bread nor as ordinary drink⁷⁵". Men selv om det har blitt et åndelig tema mister det ikke sin symbolske verdi. "The holy vine of David" (uttrykket er hentet fra *Didache*) er verken et bibelsk eller jødisk utryk, men både vin og David knyttes til Messias og frelsesforventninger. Og en kan trekke den slutningen at dette uttrykket sikter til det messianske kongedømme som ble lovet til David (2 Sam 7,10-17; 2 Sam 23,5; Jes 55,3 osv)⁷⁶.

"Life and knowledge" (uttrykket er hentet fra *Didache*) sikter her trolig til brødet. I jødisk praksis forbinner en liv og kunnskap med gaver som blir gitt av Guds visdom, som igjen ofte blir identifisert med Toraen. Denne symbolikken finner vi også igjen i *birkat ha-mazon* i *Didache* 10. En kan trekke en parallell til Joh 6,35-50 der Jesus sier at han er "livets brød", altså det brødet som gir evig liv. Vi finner igjen lignende tema i Ordsp 9,1-4

⁷³ Ibid s. 404-405.

⁷⁴ Ibid s. 408.

⁷⁵ Skarsaune, *In the Shadow*. s. 409.

⁷⁶ Ibid s. 409.

der visdommen inviterer til måltid (metafor for å få kunnskap, og kunnskap gir liv)⁷⁷. Vist en ser på *Didache* 10⁷⁸ vil en kunne kjenne igjen elementer fra *birkat ha-mazon*.

En vet ikke hvordan den jødiske *birkat ha-mazon* så ut i det første århundre men Louis Finkelstein har rekonstruert det han tror er en grunnstammen i den⁷⁹, han brukte blant annet *Didache* 10, dette fordi han fant igjen den trefoldige strukturen der. Den eneste forskjellen Finkelstein ser er at de to første leddene har byttet plass. Hvis en ser på teksten kan en se at de to første leddene takksigelsesbønner, mens det tredje og siste ledd er en anmodningsbønn. En kan også se i Sirak 36, 10-23 at anmodningsbønnen i både den rabbinske *birkat ha-mazon* og *Didache* 10 har denne teksten som basis. De henter bare ut litt forskjellige elementer fra den. Dette betyr at *Didache* 10 trolig stammer fra den tiden da den rabbinske *birkat ha-mazon* fortsatt var i utviklingsstadiet.

Med det materiale vi nå har sett på kan vi konkludere med at nattverdsbønnene i *Didache* trolig er kristologiske tilpasninger av de jødiske *qiddush* og *birkat ha-mazon* bønner som ble brukt under påskemåltidet. Disse jødiske bønnene hadde trolig ikke fått en fast form på det tidspunktet *Didache* ble skrevet. Så en kan ikke hevde et litterært avhengighetsforhold til den rabbinske påkehaggadane, men en kan vise til strukturelle og tematiske likheter mellom de to bønnene⁸⁰.

Skarsaune konkluderer med at det er en bemerkelsesverdig likhet i utviklingen av nattverden og det jødiske påskemåltidet, likhetene er størst i den første tiden, men de forsvinner aldri. Og han sier at da nattverden sluttet å bli feiret i en måltidssammenheng så svekket dette linken mellom nattverden og påskemåltidet. Men på tross av dette forsvinner aldri linken mellom de to⁸¹.

⁷⁷ Ibid s. 409-410.

⁷⁸ Ibid s. 410.

⁷⁹ Ibid s. 411.

⁸⁰ Skarsaune, *In the Shadow*. s. 413.

⁸¹ Ibid s. 421.

Prinsipiell del

4 Hvordan forholder kirken seg til det jødiske folk?

Det jeg ønsker å gjøre her er å gi en kort innføring i en Israelsteologi. Jeg kommer til å bygge denne innføringen på fremstillingene til Den Norske Israelsmisjon⁸², Oskar Skarsaune⁸³, Karl William Weyde⁸⁴ og Ole Chr. M. Kvarme⁸⁵. Dette fordi jeg mener det er solide og godt gjennomtenkte fremstillinger som har solid forankring i det bibelske materiale.

4.1 Israel som Guds utvalgte folk

Det kommer klart frem av GT at Israel er Guds utvalgte folk⁸⁶. Det finner vi i alle deler av Det gamle testamentet. Første gang vi møter dette aspektet er når Gud snakker til

⁸²http://www.israelsmisjonen.no/_service/316/download/id/90/name/PRINSIPPERKLINGEN_febr_2004_A4.pdf

⁸³ Oskar Skarsaune, "Israelsprofetiene og deres oppfyllelse i historien" i *For Jøde først* (red. Ragnvald Ask; Sjalom-Bøkene utgitt av Den norske Israelsmisjonen og Luther Forlag 1977. Oslo) 38-53.

⁸⁴ Karl William Weyde, "Guds folk i Det gamle testamentet; Kontinuitet og diskontinuitet med Det nye testamente" i *Slik blir kirke til; Kirke i forandring i Det nye testamente* (red. Nils Aksel Røsæg og Hans Kvalbein; Trondheim: Forfatterene og Tapir Akademiske Forlag, 2003) 23-51.

⁸⁵ Ole Chr. M. Kvarme: *Kirkens jødiske røtter*, Sjalomhefte 7. Luther Forlag A/S 1985, Oslo

⁸⁶ Se paragraf 1,1 i Israelsmisjonens prinsipperklæring om kirkens forhold til det jødiske folk og om dette folkets plass i Guds frelseshistorie.

Abram (1 Mos 12; 1-3).

Her nevnes både landet og folket, men det er noe mer som også sies, nemlig det at det er gjennom dette folket at alle "slekter" skal velsignes, det har folkenes frelse som siktepunkt⁸⁷. Det er først ved utferden av Egypt at Gud kaller Israel for sitt folk, blant annet i Hos 11; 1⁸⁸. Vi finner også dette aspektet i den fortellingen som kalles "det historiske credo" (5 Mos 26; 5b-10a). I "det historiske credo" ser vi hvordan linjen blir dratt tilbake til Abraham igjen og det løfte han fikk⁸⁹.

Jeg beveger meg så inn i de nytestamentlige tekstene som gir et grunnlag for den kristne teologi mellom kirken og Israel. Jeg vil begynne med å se på Paulus og hans fremstillinger, jeg vil da hovedsakelig konsentrere meg om Romerbrevet kapittel 9 til og med 11.

Det første en må huske på når en skal snakke om Paulus sitt syn på Israel, er at Paulus selv er jøde og at han har vokst opp med å tenke at jødene/Israel var Guds utvalgte folk. Og når Paulus tar opp temaet om det jødiske folk i Romerbrevet er det ikke et sidespor, men det er nært knyttet opp til soteriologien, pnevmatogien og ekklesiologien i hele Romerbrevet. En kan si at brevet tilspisser seg spesielt i disse kapitlene nettopp fordi rettferdiggjørelsen ved tro alene knyttes opp til læren om Israel. Paulus har en spesiell forkjærlighet for Israel⁹⁰. En kan si at Paulus prøver på to ting i Romerne 9-11: "På den ene side gis frelsen ved tro på Kristus alene. På den andre side er Guds utvelgelse av Israel urokkelig (Rom 9,4; 11,28-30 jfr. 15,8)⁹¹".

Paulus bruker et bilde i Romerbrevet for å forklare forholdet mellom Israel og hedningene, dette bilde er et oliventre. Treet skal symbolisere Israel eller Guds folk. Paulus sier at Israel forkastet Jesus og på den måten også forkastet Gud. Men han sier ikke at oliventreet blir hogd ned, nei det er bare de som ikke tar imot Jesus som blir kvistet bort, og de hedningene som tar imot Jesus blir så podet inn på dette treet. Roten og stammen er fortsatt det samme, det kom ikke noe nytt oliventre for de kristne, men det er fortsatt det samme treet⁹².

⁸⁷ Skarsaune *Israelsprofetiene*. s. 39.

⁸⁸ Weyde *Guds folk*. s. 23.

⁸⁹ Ibid s.23-24.

⁹⁰ Se Rom 11; 13-14.

⁹¹ Karl Olav Sandnes: *I tidens fylde: en innføring i Paulus teologi*. Luther Forlag 1996. Oslo. S.259-260. Her har jeg både hentet materiale og direkte sitert hans bok.

⁹² Se paragraf 3.1 og 3.2 i Israelsmisjonens prinsipperklæring om kirkens forhold til det jødiske folk og om dette folkets plass i Guds frelseshistorie.

Kvarme sier dette på en god måte i boken "Kirkens jødiske røtter": "Oliventreet er et gammeltestamentlig bilde på Israel som Guds folk, og roten er nå bilde både på fedrene i den gamle pakt, Kristus, og den første menighet av Jesustroende jøder (Rom 11,5. 17ff; jef. Ef2,20)⁹³."

En skal ikke se bort i fra at det også er et annet perspektiv som spiller med når Paulus skriver dette. Det er noen av de hedningkristne som regner med at Israel er blitt forkastet av Gud, og at de som kristne er det nye Israel, det nye Guds folk. Paulus imøtegår dette med at Gud ikke har glemt sitt folk og at han har en "hemmelig" plan for Israels frelse⁹⁴. En kan si at Paulus holder fast rettferdiggjørelseslæren samtidig som han fastholder løftene til Israel. "Dette paradokset kan kanskje formuleres på denne måten: det er kun ett Guds folk, så gammelt som Abraham, og så nytt som Kristus⁹⁵".

Jeg vil også se på en lignelse Jesus selv bruker, lignelsen om vingården i Matteus 21; 33-43. Vingården er her et bilde på Guds rike, og vingårdseieren er Gud. Tjenerne som vindgårdsherren sender er profetene og forpakterne av vingården er Israel⁹⁶, og sønnen er Jesus selv. Budskapet i lignelsen er nokså enkelt å forstå, Israel har vært ulydig og vindgården (Guds rike) vil bli tatt fra dem og gitt til et folk som vil gi vingårdsherren (Gud) frukten i rette tid. Kirken overtar som forvaltere av Guds rike (vingården).

Men denne lignelsen inneholder også et annet aspekt. Forpakterne av vingården (Guds rike) kan aldri tilrane seg arven urettmessig, både i GT og NT brukes "arv" om Guds gave, noe som mennesket ikke kan eie, men bare forvalte i troskap mot Gud. Altså ligger det også en advarsel til kirken her. Kirken er den nye forvalteren av Guds rike, men det er ikke noe de kan tilrane seg, det er noe de har av Guds nåde. De må passe på at de ikke utelukker Israel (eller andre) fra denne "arven", for da kan Gud ta fra dem dette forvalteransvaret⁹⁷.

En må være veldig klar på at dette ikke gir grunnlag for å si at kirken har erstattet Israel, eller at kirken har blitt "det nye Israel"⁹⁸. Det kommer frem av Rom 9-11. En må

⁹³ Kvarme *Kirkens jødiske røtter*. s. 12.

⁹⁴ Weyde *Guds folk*. s. 43.

⁹⁵ Sandnes *I tidens fylde*. s. 267.

⁹⁶ Eller mer presis kan en si at det er Israel folkets ledere.

⁹⁷ Weyde *Guds folk*. s. 45-46.

⁹⁸ Se paragraf 3,3 i Israelsmisjonens prinsipperklæring om kirkens forhold til det jødiske folk og om dette folkets plass i Guds frelseshistorie.

også fastholde at jødene/Israel ikke har noen annen vei til frelse en Jesus Kristus⁹⁹.

Jeg vil oppsummer dette med å sitere Kvarme:

”Disse ... anliggender gir ikke rom for den liberale ”to-veis-teologi”, like lite som den gir basis for den tradisjonelle ”erstatningsteologi” som lar kirken ta Israels plass i frelsens historie. Derimot må disse anliggender i dag bety at vi som kristen kirke igjen tar på alvor vårt slektskap med det jødiske folk, med en integrert (dvs. Kristologisk) og dialektisk forståelse av dette forhold: i en bevist erkjennelse og fornyelse av vår egen jødiske arv, i en ny besinnelse på det jødiske folks fortsatte utvelgelse og i en tjeneste med evangeliet som er preget av håpet om frelse for ”hele Israel”. Den skotske misjonsleder Murdo Macleod har på en treffende måte sammenfattet dette: ”Kirkens røtter befinner seg innenfor Israel, kirkens struktur ble bygget opp på Israel, og kirkens håp er intimt knyttet til Israel. Kirken er ufullstendig uten Israel.””¹⁰⁰.

4.2 Den messianske bevegelse

Hva er messianske jøder? Messianske jøder er jøder som tror på at Jesus fra Nasaret var den Messias som jødene ventet på. Og at han er Guds sønn. Hvorfor ikke bare kalle seg kristne? Dette er et vanskelig tema og en kan si masse om dette, jeg kommer bare til å nevne noen av grunnene. Først må vi tilbake til den tidlige kirke. I det fjerde århundre ble det vanskelig å være jøde og tro på Jesus. I synagogen ble du kastet ut fordi du trodde på treenigheten, og i kirken ble det ikke godtatt at du praktiserte jødiske skikker¹⁰¹. Så gjør jeg et langt hopp, helt frem til tiden etter den andre verdenskrig. Da ble spørsmålet hvordan kan en som kirke forholde seg til det jødiske folk etter holocaust, og hvordan kan man som jøde forholde seg til kirken? Ut fra dette (og mange andre grunner) ser vi fremveksten av den messianske bevegelse.

Det er en bevegelse der en som vil være både jøder i den forstand at en ønsker å følge jødiske skikker(omskjærelse, holde sabbaten, holde de jødiske høytidene, kosher), og kristne, uten å identifisere seg med kirken. De mener, kirken har for mye hellenistisk preg, og at mye av det jødiske er borte fra kirken. De vil finne tilbake til røttene, til den tidlige (jødiske) kristne kirke, men også til den jødiske kultur. Det vil si at noen også anerkjenne den rabbinske tradisjon¹⁰².

⁹⁹ Weyde *Guds folk*. s. 46. Se også paragraf 1,4 og 1,6 i Israelsmisjonens prinsipperklæring om kirkens forhold til det jødiske folk og om dette folkets plass i Guds frelseshistorie.

¹⁰⁰ Kvarme *Kirkens jødiske røtter*. s. 17-18.

¹⁰¹ Richard Harvey, *In Search of Messianic Jewish Theology* (i Mishkan nr 57. 2008, Pasche Institute of Jew Foundation Ministries. USA). s. 7-10.

¹⁰² Fra samtale med Knut Helge Høyland den 29.10.09.

Det er en bevegelse som fortsatt er ung og holder på å ta form, og det er først i de senere år at en har begynt med å lage sin egen dogmatikk, mye av teologien innen den messianske bevegelse¹⁰³ har vært "teologi i praksis"¹⁰⁴. Dette er også noe av det som gjør teologien til den messianske bevegelse unik. Den godtar ikke en del av de veletablerte kristne dogmene og vil gå tilbake til den opprinnelige konteksten, for å forstå den kristne tro. Det som da blir spørsmålet er, hva er den opprinnelige konteksten? For er det slik at jødedommen slik vi finner den i dag, kan gjenspeile jødedommen på Jesu tid.

Et annet spørsmål knyttet til den messianske bevegelse er hvordan en forholder seg til loven. Må en som jøde følge loven eller har en frihet til å la være? Det er opp til den messianske bevegelsen selv å avgjøre, men det er viktig å være klar over at det er en aktuell problemstilling.

Dette er på ingen måte en fullstendig presentasjon av den messianske bevegelse, og en må være klar over at det finnes mange forskjellige grupperinger innenfor den messianske bevegelse. Det jeg har presentert ovenfor er bare ment som et raskt og overfladisk innblikk i noe av det som kjennetegner denne bevegelsen.

Jeg tror det vil være viktig å følge med på denne bevegelsen og hva de gjør i flere spørsmål en bare påskemåltidet. Både fordi vi som kirke kan få ny kunnskap og nye perspektiver på ting, og fordi vi som kirke har et ansvar i å være med på å veilede denne bevegelsen, slik at den kan bli bærekraftig.

¹⁰³ For mer om messiansk teologi se: Resten av Mishkan nr som er vist til ovenfor, boka *Jewish Identity & Faith in Jesus*; red Kai Kjær-Hansen og boka *Messianic Jewish Manifesto*; av David H. Stern.

¹⁰⁴ Fra samtale med Knut Helge Høyland den 29.10.09.

5 Nattverden i påskemåltidet

5.1 Hva ville Jesus med nattverden?

Kvalbein begynner med å slå fast at de synoptiske evangeliene fremstiller nattverdsmåltidet som et påskemåltid, selv om dateringen av måltidet ikke skulle stemme. Han sier at hvis dette måltidet skulle være et ordinært påskemåltid må eieren av huset de var i hatt et eget rom for seg og sin familie, for det forutsettes at det bare er Jesus og disiplene i "rommet ovenpå". Med dette sier Kvalbein at det ikke er sikkert at det var et ordinært påskemåltid¹⁰⁵ Jesus og disiplene feiret. Men at det var et påskemåltid kan vi slå fast ut fra Luk 22, 14-18. Den dobbete nektelsen i denne teksten kan tolkes slik at Jesus ikke deltar i dette måltidet, men det er mer sannsynlig at den dobbete nektelsen viser frem mot det nye festmåltidet i Guds rike¹⁰⁶.

I tillegg til de synoptiske beretningen om nattverden har vi også en tekst fra Paulus (1 Kor 11-23-26) og det er den eldste av alle beretningene om nattverden. Det at Paulus bruker denne teksten til menigheten i Korint tydet på at den har blitt en tradisjon i løpet av de to første tiårene etter Jesus død. Han sier også at en gjennom et synoptisk studie av tekstene kan se at innstiftelsesordene hos Lukas er nært beslektet med dem vi finner hos Paulus og Matteus er beslektet med Markus¹⁰⁷. Kvalbein forutsetter at det

¹⁰⁵ Da er det tidspunktet måltidet ble feiret på som er det uordinære. Noen vil mene at Jesus må ha hatt dette måltidet med disiplene dagen før det ordinære påskemåltidet skulle finne sted.

¹⁰⁶ Kvalbein: *JESUS*. s. 359-360.

¹⁰⁷ Kvalbein: *JESUS*. s. 360.

måltidet som Jesus feiret med disiplene er slik som vi kan finne det beskrevet i Misjna¹⁰⁸.

Når Jesus omtaler de forskjellige elementene i påskemåltidet, gir han de en ny tolkning. Når han omtaler brødet sier han: "Dette er min kropp", Det er bare Paulus og Lukas som har forklarende tillegg. Når det gjelder vinen er det litt forskjeller, men nøkkelordene er "pakt og blod". Jesus gir sin kropp og sitt blod i brød og vin. For jødene på Jesu samtid må dette ha virket som en provoserende uttalelse. Dette fordi det var strengt forbudt i Moseloven mot å spise blodmat. Derfor sier Kvalbein at en ikke må sette likhetstegn mellom vinen og Jesu blod som fysisk substans. Det som er karakteristisk for offeret er at blodet skilles fra kroppen og tømmes på alteret og kjøttet spises av de ofrende og skaper felleskap mellom dem. Han mener Jesus her sammenligner seg selv med et offer¹⁰⁹. Og at i dette ligger det en sonende tanke, dette ser Kvalbein ut i fra tydeordene "som gis for dere". Han bruker 2 Mos 24,8 for å vise en sammenheng mellom Jesu blod og det paktsblodet som Moses stenket på folket for å slutte pakt mellom Gud og Israel. Og ved å knytte Jesu blod i nattverden til hans død på korset som et offer og ved å knytte stenking/driking av blod mot pakten har Jesus forklart sin død som både sonoffer og paktsoffer.

Kvalbein oppsummerer i fem punkter:

1. Nattverden er et *minnemåltid* (kursiveringene er Kvalbeins). Det feires til minne om Jesus... det forkynner hans død "for våre synder"... Som minnemåltid blir nattverden også et motstykke til påskemåltidet...
2. Nattverden er et *paktsmåltid*... Jesu død blir et motstykke til det offeret som stiftet Sinaipakten. Dermed markerer nattverden også innstiftelsen av den nye pakt som profetene hadde lovet.
3. Nattverden er et *fellesskapsmåltid* og en kirkegrunnleggende handling. Med befaling om at det nye hellige måltidet skal feires "til minne om meg", gir Jesus klart uttrykk for at disippelfellesskapet skal fortsette etter hans død...
4. Nattverden er et *sakramentalt* måltid, der tilgivelse for syndene gis konkret i brød og vin...
5. Nattverden er en *feiring av det kristne håpet*, fordi den peker frem mot det eskatologiske festmåltidet i Guds rike...¹¹⁰

¹⁰⁸ Ibid. s. 361.

¹⁰⁹ Kvalbein: *JESUS*. s. 361.

¹¹⁰ Ibid s. 365.

6 Systematiske vurderinger av nattverden innenfor rammen av et påskemåltid

Som sagt tidligere er dette ingen fullstendig systematisk gjennomgang av nattverden, men jeg vil prøve å legge vekt på noen punkter som vil være viktige i en påskemåltids sammenheng. Jeg vil i denne delen bruke Michael Welkers bok *Hva skjer i nattverden?*¹¹¹.

Det første problemet Welker tar opp er om nattverden blir forklart på en slik måte at en forstår hva den innebærer. Er det mulig å forstå nattverden ved bare å observere den utenifra, eller trenger den også å forklares innenifra? Welker vil si at nattverden også må forklares innenifra, det vil si hva som skjer i nattverden¹¹². Og innenifra biten er kanskje den vanskeligste å forklare. Er Jesus tilstede i brød og vin, er jeg befridd fra syndens makt eller er jeg bevart til det evige liv? Jeg kommer ikke til å besvare disse spørsmålene i denne oppgaven fordi det ikke er plass for det i denne sammenheng. Jeg støtter meg i denne oppgaven til et luthersk nattverdssyn (slik som det finnes i Den norske kirke).

Welker tar opp tematikken rundt måltidsfelleskap. Han bruker Matthias Klinghardt som spør "Hvorfor kom de første kristne menighetene sammen for å feire felles måltider som på et eller annet vis var spesifikt religiøse?"¹¹³. Og han sier at det er påfallende at "alle kristne menigheter - i alle de forskjellige misjonsområdene, med helt forskjellige teologisk profil, med vidt forskjellige herkomst og tradisjonshistorisk preg og med en vidtfavnende sosial bakgrunn - ... kom sammen til et måltid"¹¹⁴. Og han sier at

¹¹¹ Michael Welker, *Hva skjer i nattverden?* (Oslo, Verbum Forlag, 2003)

¹¹² Ibid. s. 10-14.

¹¹³ Ibid. s. 53.

¹¹⁴ Ibid. s. 53.

felleskapsmåltidet og måltidsfellesskapet er grunnleggende for den tidlige menigheten. Men nattverden er mye mer en et felleskapsmåltid, og det finnes gode grunner, både praktiske og teologiske for at en skilte nattverden og agapemåltidet (som en skulle spise seg mett på). Og at en begynte å feire nattverden som et symbolsk måltid.

Men sier Welker, hvis en begynner å miste felleskapsperspektivet i nattverden gjennom at det blir et symbolmåltid, da er det bedre å vende tilbake til å feire felleskapsmåltid (agapemåltid) og nattverd sammen igjen. "Nattverden er noe mer enn at gjestene spiser seg mette. Nattverden er også mer enn et måltid i den konkrete menigheten der og da. Men interessen for dette "mer" må ikke føre til å praktisere noe "mindre¹¹⁵".

Welker tar opp spørsmålet hva det vil si for nattverden at Jesus ble sveket og forrådt? Han sier at det er et tema som får overraskende lite oppmerksomhet, og at det i de økumeniske samtaleene rundt nattverden er dette tema "notorisk utelatt¹¹⁶". Dette får den konsekvens at en knapt forsøker å definere forholdet mellom nattverden og påskemåltidet.

Welker begynner med å si noe om forskjellen mellom nattverden (måltidet i den natt da han ble forrådt) og påskemåltidet. Han sier at påskemåltidet er kjent som festen til minne om oppbrudd fra treldommen i Egypt, og at måltidet skal minne om undertrykkelse og slaveri, altså farer utenifra, at israelsfolket ble befridd fra Egypt. Videre sier han at nattverden kan minne oss om fare som kommer utenifra, som lidelse og død (Jesu lidelse og død). Men at forskjellen mellom nattverden og påskemåltidet ligger i at nattverden feires av et felleskap som ikke bare er truet av farer utenifra, men også innenifra. Når Jesus innstifter nattverden så gjør han det i et felleskap som holder på å gå i oppløsning. Judas forråder ham, Peter forneker ham og flere av disiplene sovner når han trenger dem som mest (i Getsemane). "Dette forræderiet setter ikke bare Jesu felleskap med disiplene i fare, det utgjør også en trussel mot disiplenes felleskap seg imellom¹¹⁷". Welker sier at det er like viktig at det er mennesker som overgir Jesus til mennesker som at Gud overgir Jesus til mennesker.

¹¹⁵ Welker, *Hva skjer*. s. 55.

¹¹⁶ Ibid. s. 57.

¹¹⁷ Ibid. s. 61.

Påskemåltidet blir feiret i et felleskap som står solidarisk sammen mot en ytre fiende, mens nattverden blir feiret av et felleskap som preges av trusler både innenifra og utenifra. Dette perspektivet blir viktig for å forstå sammenhengen mellom nattverden og frigjørelsen fra syndens makt, det går også hånd i hånd med Jesu måte å møte aggresjon og vold på¹¹⁸.

Hvor ofte bør en feire nattverd? Hvis nattverden ble til i et påskemåltid tilsier ikke det at den bare skal feires en gang i året? Og hvis nattverden ble til i et vanlig jødisk måltid, som en spiste hver dag, tilsier ikke det at den skal feires hver dag? Welker viser til flere forskere som har sett på om nattverden ble til i konteksten av et påskemåltid eller et vanelig jødisk måltid, og ikke kommet frem til noe konsensus på dette. Han sier at spenningen mellom disse to tradisjonene "er helt og holdent formålstjenelig¹¹⁹". Dette sier han ut fra et systematisk og praktisk synspunkt. Dette fordi det da kan fange opp både de elementene som er knyttet til påskemåltide og de som ikke er det. Han sier "Denne doble orienteringen er et viktig felles gode som samener kristne og jøder, selv om tradisjonene ellers er forskjellige¹²⁰". Welker mener også at det å feire et "seder måltid"¹²¹ en gang i året kan være med på å "tydeliggjøre kontinuiteten i det jødiske og det kristne "minnemåltidet", uten å blande sammen passamåltidet (påskemåltidet) og nattverden¹²²".

Han avslutter denne diskusjonen med å si at denne dobbelheten kan hjelpe oss med å forstå hvor ofte vi skal feire nattverd. Det gir oss to yterpunkter, en gang i året og en gang om dagen. Ingen av de to alternativene er særlig gode. Og han konkluderer med at en gang i måneden eller en gang i uken er en god rytme.

Welker belyser også det at forskjellige elementer har fått større og mindre betydning i nattverds feiringen i forskjellige tider og forskjellige kirkesamfunn. Han sier ikke at dette er galt i utgangspunktet, men han understreker at det er viktig å se

¹¹⁸ Welker, *Hva skjer*. s. 59-63.

¹¹⁹ Ibid. s. 68.

¹²⁰ Ibid. s. 69.

¹²¹ Jeg er ikke sikker på hva Welker mener med "seder måltid", sikter han til et kristent påskemåltid eller til et rabbinisk påskemåltid? Slik jeg forstår han tolker jeg det dit hen at han mener et kristent påskemåltid.

¹²² Ibid. s. 69.

helheten i nattverden. Dette gjør en blant annet gjennom takksigelsen, det er viktig at takksigelsen står i en ubrytelig sammenheng med resten av nattverden. ”I nattverden er det å takke Gud, Skaperen, på ingen måte en handling som bare har med innsikt eller språk å gjøre. Den er heller ikke bare innarbeidet i det liturgiske uttrykket, i bønn og lovsang. Takken er, så gåtefullt og symbolsk det enn kan være, knyttet sammen med et felles måltid, der de som er til stede deler brød og vin, og der alle deltakerne får like mye.¹²³”

På samme måte sier Welker at Augustin sine ord ”Når ordet lyder sammen med element, blir det et sakrament.¹²⁴” ikke må tolkes ditt hen at det bare er ord og element som blir viktig i nattverden. Welker sier at selve handlinen i nattverden er like viktig, det å komme sammen, bryte brødet, gi og ta imot. Dette er også det som gjør nattverden til et sakrament. Men en må heller ikke tro at nattverden bare er en mellommenneskelig fest. I nattverden foregår det et samspill mellom Gud og mennesket, der mennesket får ta del i Guds skapergaver (brød og vin) og at en som et felleskap kan lovprise Gud for hans forsoning, og forsoningen mennesker imellom¹²⁵.

Welker tar også opp temaet ”gjør dette til minne om meg”. Men vi har så mange forskjellige bilder av Jesus (den lidende, den oppstandne, helbrederen, offeret, læreren, osv), og hvilket av disse bildene er det vi skal minnes og putte inn i vår nattverdsforståelse?

Og når han gjør dette bruker han egyptologen Jan Assmann og hans undersøkelse av det kulturelle minnet. Han sier at hukommelsen ikke bare er et individuell fenomen, men også et felles fenomen. Han sier ”Hukommelsen beskriver ikke bare felles fortid, men også i høy grad felles samtid og forventet fremtid.¹²⁶”. Han sier at det kollektive minnet langt overgår det kommunikative minnet, som stadig er i endring fra generasjon til generasjon. Assmann bruker hukommelsesteoretikeren Claude Levi-Strauss, og Levi-Strauss snakker om kalde og varme kulturelle minner, der de varme minnene er den

¹²³ Welker, *Hva skjer*. s. 77.

¹²⁴ Ibid. s. 79.

¹²⁵ Ibid. s. 89.

¹²⁶ Ibid. s. 167.

”historiske tilblivelsesprosessen (som blir) til en motor for egen utvikling¹²⁷”. Og Assmann sier at den bibelske kanon kan være en institusjon som hjelper det kulturelle minnet å være ”en motor for egen utvikling”. Han sier at kanon stabilisere en felles identitet som krever en mangfoldig utvikling av felles og individuelle perspektiver.

Ved hjelp av en bestemt samling tekster (for eksempel den bibelske overleveringen, som vokste frem i løpet av 1500 år), er det kulturelle minnet på den ene siden bundet, endringsmulighetene er avgrenset. Likevel er det samtidig slik at det pluralistiske mangfoldet av perspektiver som kanon byr på, virker stimulerende. Det stimulerer til levende og stadig tolkning, som igjen virker som det varme minnet, men uten å tære på den grunnleggende historiske kontinuiteten og den felles identiteten.¹²⁸

Nattverden skal feires til minne om Jesus Kristus. Det betyr at en skal feire den til minne om alle aspekter ved Jesus Kristus. Og det at vi feirer og forkynner Kristus (i alle de forskjellige bildene av Ham) slik at han blir gjort kjent på nye måter og til nye mennesker i nye generasjoner, gjør at Kristus blir et levende kulturelt mine. ”Det levende kulturelle og kanoniske minnet er virksomt midt i det flytende kommunikative minnet, som stadig endrer seg, utfyller, bygger om og omfordeler menneskelig felleskap (Jan Assmann)¹²⁹.

¹²⁷ Ibid s. 168.

¹²⁸ Welker, *Hva skjer*. s. 169.

¹²⁹ Ibid. s. 174.

7 Presentasjon av ulike syn på påskemåltidet i Messianske menigheter

Her vil jeg gi en presentasjon av de synspunkter jeg møtte blant de personene og institusjonen jeg besøkte i Israel. Jeg kunne også ha hatt med de norsk bidragene her, og da spesielt Ole Chr. M. Kvarmes bidrag. Men jeg har valgt å legge disse til den siste delen av oppgaven.

7.1 Seth Haim Ben-Haim¹³⁰

Seth er leder for en messiansk synagoge og studiesenter kalt i Jerusalem kalt "The Messianic Jewish Theological Institute". For en som ikke kjenner til dette stede vil det ved først øyekast ligne mer på en synagoge enn en menighet. Han vil ikke feire et messiansk påskemåltid men et vanlig rabbinsk påskemåltid.

Han mener at jøder har en plikt til å leve i en pakts trofasthet, det gjelder også messianske jøder. Det vil si at de må omskjære seg, følge jødiske høytider og helligdager, holde sabbat osv. Han sier at det å ikke følge loven for en jøde, er en synd.

Han er skeptisk til at skillet mellom jøde og hedning skal forsvinne, hvis hedningen tolker det dit hen at de er den del av Guds folk som de gammeltestamentlige løftene ble gitt til.

Han sier at noe av problemet til kirka i dag er at den har vært avskilt fra dens jødiske røtter over en lang periode, og da den nå igjen er blitt opptatt av dens jødiske røtter. Så vil den dukke hodestups ned i dem (røttene), uten å forstå fullt ut at deler av den tradisjonen kirka finner der, er der for at den skal bli forstått, ikke nødvendigvis etterfølges. Han bruker Apg 15 som et argument her. Det er bare en liten del med forskrifter som det blir gitt de hedningekristne å følge.

Når jeg spør han om hvordan han vil tolke lignelsen om grenene som blir podet in i oliventreet i Rom 11, svarer han med å sammenligne lignelsen med Det Britiske samveldet (British Commonwealth of Nations), flere land kan ligge under Det Britiske

¹³⁰ Alt jeg gjengir her har jeg fra samtale med Seth den 22.10.09. Seth er engelsk språklig og hele samtalen foregikk på engelsk. Derfor er alt jeg gjengir her min oversettelse.

samveldet, slik som Canada, Botswana og Australia. Men det at de er med i Det Britiske samveldet gjør de ikke til innbyggere av Storbritannia. De kan alle være del av den samme paraplyorganisasjonen, og ha den samme kongen, uten å ha de samme pliktene, eller lovene.

Når jeg spør mer direkte om påskemåltidet (Sederen) svare han at ut fra Toraen (loven) så må en være omskåret for å kunne ta del i måltidet. Men han sier også at det utelukkende gjelder for påskeofferet, og det har en ikke hatt siden tempelets fall i år 70 e.Kr. Den andre grunnen er at han er redd for at det skal oppstå en erstatningsteologi ut fra denne tolkningen.

Seth vil i utgangspunktet være skeptisk til at hedningekristne feirer påskemåltidet, fordi det er en jødisk tradisjon som ikke er lagt på andre enn jødene. Men han sier at hvis hedningekristne skal feire påskemåltid, så er det viktig at det gjøres med ydmykhet og respekt for tradisjonen. Og han advarer mot holdninger som tilsier at en som hedningekristen forstå dette måltidet bedre en jødene, og har en belærende holdning.

Når det kommer til nattverden sier Seth at det er en voksende del av det messianske miljøet som ser nattverden i sammenheng med påskemåltidet, og da bare feirer den en gang i året. Han presiserer også at det ikke er enighet om det faktisk var under et påskemåltid Jesus innstiftet nattverden.

7.2 David M. Neuhaus¹³¹

David er en jødisk katolsk prest som jobber ved Pontifical Biblical Institute i Jerusalem.

Han mener at en ikke skal feire kristent påskemåltid, og han gir to grunner for dette. Det første argumentet er at ved å feire påskemåltid i en kristen kontekst direkte eller indirekte sier at det var slik Jesus feiret sitt påskemåltid. Og at det ikke er klart ut fra de nytestamentlige skriftene at det var et påskemåltid han feiret. Og videre at de tidligste kildene vi har til jødisk påskemåltidsfeiring er fra slutten av det 2 og begynnelsen av det 3 århundret, hvilket betyr at vi ikke har noe historisk grunnlag for å

¹³¹ Alt jeg gjengir her er hentet fra samtale med David M. Neuhaus den 23.10.09. David er engelsk språklig og hele samtalen foregikk på engelsk. Derfor er alt jeg gjengir her min oversettelse.

si at Jesus feiret et sedermåltid (når jeg her skriver sedermåltid er det den versjonen som jødene feirer i dag, grunnlagt i misnja), vider sier han at det mest sannsynlig ikke fantes noe slikt som et sedermåltid på Jesus tid.

Han sier at hvis vi som kristne holder oss til det vi kan finne i det gamle testamentet som er påskelammet, det usyrede brødet og de bitre urtene, så er det helt greit, med det er ikke et Seder måltid (påskemåltid). Han understreker at som kirke er det viktig å være i kontakt med våre jødiske røtter, men sedermåltidet er ikke våre røtter som kristne, for det er en rabbinsk tradisjon.

Den andre grunnen, og den aller viktigste grunnen, har med det svært problematiske fenomenet å ta et ritual fra en religion inn i en annen, for der å gjøre det til sitt eget. Og han sier at hvis en annen religion hadde tatt nattverden og omtolket den inn i sin ville han tatt det ille opp, hvis en vil feire påskemåltid (seder): vær så snill å gjør det i en jødisk kontekst!

Han sier at i den kristne kirke har vi like gode tradisjoner (han sier ikke hvilke tradisjoner, men jeg forstår han dit hen at det er det vanlige nattverdsfeiringen han sikter til) for å feire Jesu siste måltid, da tenker han på nattverden. Vi trenger ikke å gå til jødedommen for å finne tradisjoner som minner oss om dette måltidet.

7.3 Samuel Aweida¹³²

Samuel er arabisk israeler og pastor i Beit Eliahu menigheten i Haifa. Det var i denne menigheten Ole Chr. M. Kvarme var pastor. Samuel er gift norsk med en norsk jente og har jobbet flere år i Frikirken i Norge, dette gjør at han kjenner Norge og norsk kultur godt.

Han har feiet påskemåltid i Beit Eliahu menigheten i mange år, og synte det er en flott tradisjon. Han har utarbeidet en litt annerledes liturgi enn den Kvarme laget da han utarbeidet sin påskehaggada for nettopp denne menigheten (forskjellen ligger hovedsakelig i at eksodus fortellingene har fått større plass).

¹³² Alt jeg gjengir her er hentet fra samtale med Samuel Aweida den 20.10.09.

Det han legger stor vekt på er det bibelske materiale, fortellingen. Det er det som er det viktigste i påskemåltidet. Han sier at han har tatt mye av det rabbinske ut fordi det er ubibelsk. Og fordi påskemåltidet ville blitt alt for langt (7-8 timer) hvis en skulle hatt med alle de rabbinske tekstene.

Han sier også at en av de viktigste grunnene til å feire påskemåltid ligger i at vi skal huske det Gud gjorde. I den kollektive tanken om at grunnen til at jeg sitter her i dag er at, Gud førte Israel ut av Egypt, og meg ut av synden, døden og djevelens makt.

Han sier at han heller vil bruke en rabbinsk tradisjon som belyser skriften, enn å sette et juletre i kirka. Men det er ikke det rabbinske som er det viktige, det er skriften som er viktig. Og han spør, hvordan var det Jesus feiret påske i 32 år før han innstiftet nattverden. Han er sikker på at påskens betydning vil bli tydliger hvis en forstår Israels påskes betydning i skriften.

Han er sterkt kritisk til alle som blir "mer jødiske enn jødene". Han utdyper ikke dette, men jeg forstår ham dit hen at han er skeptisk til en form for erstatningsteologi, og miljøer som vil feire dette måltidet fordi det er jødisk. Han legger vekt på at det er bra for en menighet å forstå de jødiske røttene våre, men en trenger ikke nødvendigvis feire påskemåltid for å gjøre det. Det kan en også gjøre gjennom en vanlig skjærtorsdagsgudstjeneste.

Samuel sier at han de siste årene ikke har hatt nattverd tilknyttet påskemåltidet. Dette er ikke fordi nattverden ikke passer inn i påskemåltidet, for det gjør det i aller høyeste grad. Det er bare av praktiske grunner, det har vært flere ikke troende tilstede under påskemåltidsfeiringen, og da ønsker han ikke å presse nattverden på dem. Han presiserer at nattverdens budskap fortsatt var tilstede under påskemåltidet. De har i stede feiret nattverden i tilknytning til sabbatsgudstjenesten førstkommande sabbat.

Praktisk del

8 Presentasjon av de ulike variantene

8.1 Ole Chr. M. Kvarmes *Åtte dager i Jerusalem*

Ole Chr. M. Kvarme er biskop i Oslo og forfatter av boken *Åtte dager i Jerusalem*. Der presenterer han en bibelsk-jødisk inspirert påskefeiring. Før Kvarme ble biskop har han tilbrakt noe tid i Israel. Først som pastor i Beit Eliahu menigheten i Haifa (1976-1981), etter dette var han bestyrer på Caspari Centeret i Jerusalem (1982-1986). Og det er mens han er i Haifa at han jobber med et kristent påskemåltid. Beit Eliahu er en messiansk menighet som holder til i Israelsmisjonens bygg. Og det var til denne messianske menigheten at Kvarme satte sammen en kristen påskehaggada. Han sier at det de prøvde å få til var en påskehaggada som ikke var en kopi av den moderne jødiske påskehaggadaen, eller noe en fant i oldkirken, men en påskehaggada som var god for Beit Eliahu menigheten¹³³.

I denne oppgaven har jeg valgt å bruke den påskemåltids liturgien som jeg finner i *Åtte dager i Jerusalem*. Det jeg har funnet ut etter hvert er at den versjonen er svært lik den som brukes i Lovisenberg menighet. Jeg fant etter vært ut at dette er fordi Kvarme fikk Lovisenbergs påskemåltids liturgi (som igjen bygger på den liturgien Kvarme utviklet i Haifa) da han skulle skrive *Åtte dager i Jerusalem*, og han bygger sin fremstilling også på Lovisenbergs påskemåltids liturgi. Han har med liturgi for feiring med nattverd og uten.

Jeg syntes det var viktig å ha med Kvarme fordi han er den første i en norske kontekst som har jobbet med dette, og han er også mest sannsynlig den som har jobbet mest teologisk og historisk med denne problemstillingen.

¹³³ Fra samtale med Ole Chr. M. Kvarme den 23.09.09.

8.2 Lovisenbergs påskemåltidsliturgi

Det er tidligere gresk lærer ved Menighets fakultetet, Bjørn Helge Sandvei som har ledet påskemåltidet i Lovisenberg menighet. Det har han gjort i 24 år. Han var blant de aller første som tok dette kristne påskemåltidet til Norge¹³⁴. Og i Lovisenberg er påskemåltidsfeiringen menighetens skjærtorsdags gudstjeneste. Sandvei sier at målet med feiringen er å komme tilbake til hvordan de tidlig kristne feiret påsken. Han spør: Hvordan feiret disiplene påsken året etter Jesus døde¹³⁵?

Jeg ville ha med Lovisenbergs påskemåltids liturgi fordi det er den som har lengst tradisjoner i Norge, og fordi den er blitt feiret som en del av hele menighetens gudstjenestefelleskap, og ikke som en alternativ tilleggsfeiring.

8.3 Return2Senders¹³⁶ *Brød og Vin*

Dette er den nyeste liturgien og presentasjonen av påskemåltidsliturgi som jeg har funnet. Det er Johannes Kleppe (Return2Sender) og Bertel Emil Hjortland (Storsalen menighet) som står bak denne, jeg har bare snakket med Johannes Kleppe i forbindelse med denne oppgaven. *Brød og Vin* består av en CD-ROM med liturgien med og uten nattverd. Det er også matoppskrifter til symbolrettene og et forslag til hovedrett. De har lagt ved noter til flere sanger de anbefaler i liturgien og til slutt en bakgrunnsartikkel av Andreas Johansson. De har også en DVD plate der de har forklaringer og kommer med råd til gjennomføring. Det er alt fra forklaringer til fjernsynskjøkken og en sing along. De sier selv: "Brød og vin er en manual til å feire kristent påskemåltid i bibelsk/jødisk tradisjon. Denne DVD og CD-ROM er et hjelpemiddel til å gripe de lange linjene i Guds frelseshistorie.¹³⁷"

Dette opplegget ble til fordi Return2Sender ønsket å lage et pedagogisk hjelpemiddel for barne og ungdomsledere slik at de kunne feire påskemåltid i deres arbeid. De søket om støtte til dette gjennom trosopplæringsreformen, men fikk aldri

¹³⁴ Fra samtale med Ole Chr. M. Kvarme den 23.09.09.

¹³⁵ Fra samtale med Bjørn Helge Sandvei den 13.11.09.

¹³⁶ Det er ikke bare Return2Sender som står bak dette, det er også Storsalen menighet. Men for enkelthets skyld nevner jeg bare Return2Sender.

¹³⁷ Kovret på Brød og Vin.

støtte. Derimot ønsket Storsalen menighet å hjelpe til, da de hadde feiret påskemåltid med ledergruppa og medarbeiderne flere år¹³⁸. Resultatet ble ikke et hjelpemiddel for barne- og ungdomsledere, men en generell innføring i hvordan feirer kristent påskemåltid.

Jeg ville ha denne med siden det er en av de nyeste liturgiene som finnes. Jeg ønsket også å ha med denne fordi det er en egen opplæringsbit med i dette opplegget. De legger opp til at en ved å se på DVD og lese det som står på CD-ROM skal en være i stand til å kunne feire påskemåltid selv.

8.4 Liturgien

Her kommer jeg til å presentere gangen og innholdet i påskemåltids liturgien. Det er Return2Sender sin variant som ligger til grunn. Jeg vil også kommentere når de andre to (Kvarmes: *Åtte dager i Jerusalem* og Lovisenberg menighet) har alternative løsninger.

Jeg har her valgt å bruke en liturgi med nattverd. Det finnes også liturgier uten nattverd, disse er beregnet for bruk i private hjem. Der en ikke vil feire nattverd av ordenshensyn. Det finnes liturgier med en leder og med flere ledere. De fleste liturgier legger opp til at det skal være flere tekstlesere, og de prøver å involvere så mange som mulig i forberedelse og gjennomføring av påskemåltidet.

1. INTRODUKSJON

Lederen for måltidet begynner med å ønske velkommen, og han/hun forklarer hvorfor en skal feire dette påskemåltidet. Så går en gjerne gjennom noe av det praktiske rundt feiringen.

En legger vekt på felleskap/familiemåltid og at dette er en annerledes kveld der en skal få ta del i påskemysteriet. Og at en skal ta i bruk alle sanser (syn, hørsel, smak og berøring) for å fortelle frelseshistorien.

Alle de tre liturgiene jeg har sett på har en forklarende del i begynnelsen. Det vil si *Åtte dager i Jerusalem* har ingen egen innledning, men en kan si at hele boka er en innledning til påskemåltidet.

¹³⁸ Samtale med Johan Kleppe den 17.11.09.

2. FØRSTE BEGER - LIVETS BEGER – FYLLES

Her vil jeg begynne med å si noe generelt om de fire beger med vin. Det er en del av grunnstrukturen i hele liturgien, og er med på å sette forskjellig tema eller fokus etter hver i måltidet. Vin er også et velkjent symbol i bibelen.

Det første beger vin skal symbolisere livet. Det skal symbolisere at Gud er livets skaper, og at livet er noe en mottar som en gave fra Gud. I en kristen sammenheng sier en også at det symbolisere det evige liv som vi har fått i gave.

3. TEKSTLESNING

Salme 114,1-4. Salme 114,5-8.

Denne tekstlesningen er Return2Sender alene om.

4. KIDDUSH - HELLIGELSE

Her bes en velsignelse/helligelse over vinen før den drikkes.

5. FØRSTE BEGER - LIVETS BEGER – DRIKKES

Når en skal fylle beger med vin sier en en velsignelse som lyder: "Velsignet være du, Herre vår Gud, universets Konge, som skaper vintreets frukt!" Lovisenberg og *Åtte dager i Jerusalem* har valgt å legge denne velsignelsen til drikkingen av vinen, ikke fyllingen av begeret.

6. KARPAS – PERSILLE

En tar en liten kvast med persille og dypper den i salt vann. Dette skal symbolisere Israel folkets tårer i Egypt og det salte vannet i Sivsjøen. I en kristen sammenheng kan det også symbolisere Kristi lidelse og hans gang gjennom dødens hav. Denne tolkningen har *Åtte dager i Jerusalem* og Louisenberg valgt. Return2Sender har i tillegg til den tolkningen, med en tolkning om dåpsvannet som porten til himmelriket.

Her kan en enten la det stå en kort forklaring i programmet som ikke leses til dette punktet, eller så kan lederen av måltidet lese forklaringen.

7. AFIKOMANEN LEGGES BORT

Som vist tidligere har afikomanen flere tolkninger og tradisjoner. Bare det at det er et gresk ord i en hebraisk liturgi bør få oss til å stille spørsmålstegn ved hva denne tradisjonen er og når den kom inn i påskemåltids liturgien. Er det et Messias symbol som disiplene viste om, eller er det en forsikring mot fyll under påskemåltidet?¹³⁹

Det er en jødisk tradisjon å gjemme bort afikomanen under påskemåltidet som en lek der barna skal finne den igjen. Og det barnet som finner den får en belønning. Det er også afikomanen som blir brukt hvis det er nattverd under måltidet.

I liturgien står det et lite avsnitt som forklarer hva en skal gjøre, hvorfor en skal gjøre det og hvordan. Return2Sender er den eneste av de tre liturgiene jeg ser på som har med leken for barna der en gjemmer afikomanen.

Etter det forklarende avsnittet kommer et liturgisk ledd, dette leddet legger vekt på at dette brødet er det trengselens brød som fedrene åt i Egypt. Og at alle som hungrer og er i nød skal kunne komme å spise dette brødet. En slutter med å si at en spiser det på dette sted i år, og neste år i Jerusalem.

Den kristne fortolkningen sier også at Jesus spiste trengselens brød kvelden (nattverdsmåltidet) før korsfestelsen, og de legger til neste år i Guds fullendte rike, det nye Jerusalem.

8. ANDRE BEGER – FRELSENS BEGER – FYLLES

Det andre beger er frelsens beger, det skal symbolisere israelfolkets frelse fra Egypt og vår frelse fra synden. Under frelsens beger blir frelseshistorie lest. Fokuset under dette begeret er at vi ser vi tilbake på det Gud har gjort for oss.

9. MA NISHTANA? – HVORDAN ER DENNE KVELDEN ANNERLEDES?

Den yngste tilstede spør hvorfor denne kvelden er annerledes, spørsmålene er rettet mot hvordan en spiser måltidet, hvilken retter en bruker, hvor mange ganger en dytter og hvordan en sitter. Det finne også en sang som stiller disse spørsmålene og den kales

¹³⁹ Jews for Jesus er en av de som har drevet med messiansk/kristent påskemåltidsfeiring, deres opplegg heter *Christ in the Passover*, og de tar seg den frihet til å forklare afikomanen svært kristologisk. For å se denne forklaringen gå til: <http://video.google.com/videoplay?docid=5272606142394767394#>

Ma Nishtana. På Return2Senders DVD har de bonusmateriale med denne sangen. Det er da den eldste/lederen av måltides oppgave å forklare spørsmålene.

Det er dette leddet David Daube mener har blitt flyttet fra etter måltidet til før, for å unngå kristen fortolkning av måltidet.

Alle liturgiene har med spørsmålene, det er også mulig å synge Ma Nishtana. Alle har med et lite ledd som lederen av måltidet leser. Dette leddet ber en huske på utferden fra Egypt. Og en kristen tolkning minner en også på at Jesus en annen påske også gikk på trengselens vei for oss.

10. HAGGADAH – BERETNINGEN OM UTFRIELEN

Dette er et relativt langt ledd der en først leser om israelsfolkets utferd fra Egypt, og så leser en pasjons historien. Alle de tre liturgiene jeg har sett på har lagt opp til at en deler opp tekstlesningen med sanger, samt at en har et liturgisk ledd mellom lesningen av de gammeltestamentlige teksten og de nytestamentlige teksten som binder de to tekstlesningen tematisk sammen.

Return2Sender har med et ledd som de to andre ikke har. Og det er en oppramsing av de ti landeplager. Dette gjør de ved å dyppe fingeren i vinen (frelsens beger) for vær plage og så på en serviett eller på tallerkenen. Dette leddet er med for å vise omtanke for de som ble rammet av plagene.

Det liturgiske leddet som ligger mellom den gammeltestamentlige lesningen og den nytestamentlige lesningen begynner med å si at en skal betrakte det som om en personlig hadde vært med under utferden fra Egypt. Og så siteres 2 Mos 13,8: "Dette er til minne om det Herren gjorde for meg da jeg drog ut av Egypt." Så dras vi inn i det nytestamentlige. Og på sammen måte som jødene betrakter det som om en selv reiste ut av Egypt, så skal en huske at det var for meg Jesus døde på Golgata.

Dette leddet avsluttets med en takkebønn om at Gud frelste oss, først fra Egypt og så fra synden og døden.

Tekstene som brukes er:

- 2 Mos 12:3, 5, 8, 14-15, 21-28, 37, 42
- 2 Mos 14:5, 9-14, 19-25, 26-31
- 5 Mos 26:5-9
- Joh 19:17-22, 28-37
- Mark 16:1-8
- 1 Kor 5:7-8
- Rom 8:31-39

Det er ikke alle tekstene som en bruker i alle tre liturgiene, men dette er de tekstene som står oppført i de tre liturgi jeg har sett på.

11. PESACH – MATZA – MAROR - (PÅSKELAM – USYRET BRØD – BITRE URTER)

Under dette leddet forklarer en noen av symbolrettene. Det vil si en forklarer de tre rettene som er beskrevet i 2 Mos 12,8: "Og kjøttet skal de spise samme natten; de skal steke det på ilden og spise det med usyret brød og bitre urter."

Det er disse tre rettene vi kan anta fantes på borde når Jesus og disiplene feiret påskemåltid. De andre er det knyttet mye større usikkerhet til om var en del av tradisjonen allerede i det første århundre eller om de har kommet til senere.

Pesach eller påskelammet er symbolisert med en lammeknoke. Det er til minne om at dødsengelen gikk forbi (Pesach - Passing over – Passover) alle de husene som hadde blodet fra lammet på seg. Og i en kristen sammenheng tolker en også dette som at Kristus er det sanne påskelam.

Matza eller usyret brød symbolisere trengsel og hastverk. En sier at det brutte brødet (afikomanen) også skal minne en om Herrens lidende tjener. En siterer gjerne Jesus når han sier: "Jeg er livets brød." Og en sier at slik som brødet er brutt, ble Kristus brutt for oss.

Maror eller bitre urter skal minne en om hvordan egypteren gjordet livet surt for israelittene med tvangsarbeid. Og i en kristen sammenheng skal det minne en om den bitre pine Jesus led for oss på korset.

Dette leddet avsluttes med en oppfordring til å prise og lovsynge Gud fordi han har gjort disse stor gjerninger for oss. Og en sier: "La oss derfor, slik Jesus gjorde det den siste kvelden han var sammen med sine disipler, stemme i Lovsangen."

12. HALLEL - LOVSANGEN

Dette er en lovsangsdel. Hallel er salme 113-118 og salme 136. Og det har tradisjonelt vært sunget under påskemåltidet. De tre liturgiene jeg har brukt foreslår en veksellesning av en eller flere av disse salmen her. I det jødiske påskemåltidet er det også vanlig å synge siste del av hallel som en avslutning på måltidet.

13. ANDRE BEGER – FRELSENS BEGER – DRIKKES

Se punkt 5.

14. MÅLTIDET

Under dette punktet er det en smaker på de forskjellige symbolrettene. Louisenberg og *Åtte dager i Jerusalem* har en relativt kort forklaring her, mens Return2Sender har en lengre forklaring og liturgi på hvordan man spiser disse rettene.

En begynner med å spise en bit av det øverste usyrede brøet (matza) mens en lovpriser Gud.

Den neste retten er bitre urter, den finnes i to varianter "maror" og "chazeret". Begge kan brukes i samme måltid. Hvis en bare skal bruke en så bruker en gjerne "maror" som en noe mildere enn "chazeret", men begge rettene er svært bitre.

Når en skal spise "maror" så tar en litt usyret brød (matza) fra den underste leiven og legger de bitre urtene på. Hvis en også skal spise "chazeret" i samme måltid spiser en dette uten noe til.

Mens en spiser de bitre urtene så lovpriser en Gud for at han lar sitt folk minnes Israels bitre slavekår og de trengsler kirken bærer sammen med alle dens lemmer.

Den neste symbolretten er mursteinsdeig, det er en velsmakende rett bestående av eple, nøtter, vin/druesaft og kanel. Denne retten skal minne en om det mursteinsarbeide israelittene gjorde i Egypt.

Den neste symbolretten er egget. Jeg har sett flere varianter på hva dette symboliserer. Noen sier at det symboliserer høytidsofferet i tempelet, andre at ved å dyppe egget i det salte vannet så symboliserer det tempelets fall.

15. HOVEDRETT OG DESSERT

Her serveres hovedretten, selve måltidet. Dette skal være et festmåltid. Etter måltidet tar lederen frem afikomanen, og innleder med dette nattverden. Det kan gjerne være forskjellige innslag under måltidet (musikk, sang, drama osv).

16. NATTVERD

Dette leddet er en introduksjon til nattverden, det er ikke selve nattverden. Her forklares det hvorfor det er naturlig å feire nattverd i dette måltidet. En forteller historien om hvordan Jesus feirer påskemåltid med disiplene, og hvordan han i denne konteksten innstifter nattverden.

Lovisenberg og *Åtte dager i Jerusalem* følger ordningen for nattverden, slik den feires i Den norske kirke, mens Return2Sender har en egen liturgi som ligger tetter opp til *Didache*.

17. TREDJE BEGER – VELSIGNELSENS BEGER – FYLLES

Det er dette begeret en bruker til å feire nattverden, og hvis en skal feire nattverd bruker mange å fylle i nattverdskalken her, i stedet for i hver enkelts glass. Det er mange som setter 1 Kor 10,16 i sammenheng med kalken etter måltidet. Altså det beger Jesus bruker til å innstifte nattverden.

Det tredje beger eller velsignelsens beger symboliserer det samtidige. Dette blir også uttrykt gjennom Jesu nærvær i nattverden.

Det er under dette punktet at nattverden innstiftes. Først leser en 1 Kor 10,16-17, så leser en 1 Kor 11,23-26 som innstiftelsesordene. En ber Fadervår før en ber eukaristibønnen. Return2Sender har her hentet den fra *Didache* 9. Og de har den som en veksellesning. Etter dette sendes brødet rundt (afikomanen) og en betjener hverandre rundt bordene.

18. TREDJE BEGER – VELSIGNELSEN BEGER – DRIKKES

Her begynner en med en oppfordring til å drikke av velsignelsens beger, nattverdens beger. Så har en samme velsignelse som ved de to første begrene. Se punkt 5.

Etter at en har drukket det tredje begeret, så ber en takkebønnen for nattverden.

Hos Return2Sender er den hentet fra Didache 10.

AVSLUTNING

19. FJERDE BEGER – HÅPETS BEGER – FYLLES

Det fjerde beger er håpets beger og det skal symbolisere fremtidshåp, det eskatologiske. Her minnes en Jesu ord etter nattverden om at han ikke skal drikke av vintreets frukt før han gjør det i Guds rike.

Leder oppsummerer hovedtrekkene i måltidet og oppfordrer til å dele med hverandre og oppmuntre hverandre. Det er også satt av tid til noen sanger.

20. SLUTNINGSBØNN

Slutningsbønnen er hentet fra Didache 10 og Joh.åp 22,20-21. Den er en eskatologisk bønn.

21. FJERDE BEGER – HÅPETS BEGER – DRIKKES

Se punkt 5.

22. VELSIGNELSEN

Etter velsignelsen synges det en sang som avslutning på påskemåltidet.

9 Er det legitimt å feire påskemåltid for hedningkristne?

Her vil jeg begynne med å presentere synspunkter fra personer knyttet til de tre norske påskemåltidsliturgiene jeg har brukt, videre vil jeg komme med egne synspunkter og vurderinger.

9.1 Ole Chr. M. Kvarme¹⁴⁰

Ole Chr. M. Kvarme sier at når han satte seg ned for å lage et kristen påskemåltid, så var målet å lage noe som var genuint kristen og samtidig genuint jødisk. Det ble laget for en messiansk menighet, og han hadde ingen planer om å ta det med seg hjem til Norge. Når det nå har komme til Norge, så syntes han at det er flott. Det er en fin måte å komme i kontakt med våre jødiske røtter. Og det er ikke mer problematisk å ta dette inn i vår tradisjon enn det er å ta inn tyske salmer. Og han sier at en må huske på at vår gudstjeneste i sin grunnform er jødisk, ordo er hentet fra tempelet og synagogen.

Han legger også vekt på at når det har kommet til Norge og vi feire det her, så er det flott at det finnes flere varianter. For tradisjon er noe vi får og som vi gir videre. Vi har tatt i mot det, og vi har gjort noe med det, vi gir det videre og de som tar i mot det gjør noe med det.

Når det gjelder nattverden så sier Kvarme at den har en naturlig plass i påskemåltidet. Men han sier at hvis en skal ha nattverd bør det være en prest til stede, dette er begrunnet i et ordensperspektiv. Og i boka *Åtte dager i Jerusalem* har han presentert to forskjellige liturgier for påskemåltid, et med nattverd og et uten.

Lovisenberg ved Bjørn Helge Sandvei¹⁴¹

Bjørn Helge Sandvei sier at de ønsker å feire påskemåltidet slik som disiplene feiret det året etter Jesus feiret det med de, og innstiftet nattverden. Og han presiserer at det er et kristent påskemåltid og ikke et jødisk, for han sier at det skjedde noe nytt da Jesus feiret det for sist gang, og da gir det ikke mening å skulle feire et jødisk påskemåltid. Og han introduserer påskemåltidet på denne måten: "Vår påskemåltid ligner på Jesu siste

¹⁴⁰ Alt jeg gjengir her er hentet fra samtale med Ole Chr. M. Kvarme den 23.09.09.

¹⁴¹ Alt jeg gjengir her er hentet fra samtale med Bjørn Helge Sandvei den 13.11.09.

påskemåltid, men det er annerledes fordi vi skal feire det påskemåltid som disiplene hadde året etter Jesus død og oppstandelse.” Og han sier at deres feiring er et forsøk på å fortsette tradisjonen fra aposteltiden.

Når jeg spør Bjørn Helge om bruken av rabbinsk materiale inn i den kristne påskemåltidsfeiringen sier han at det er uproblematisk i den forstand at det også har bibelske røtter. Og han sier at en låner fra sin ”eldre bror”. Videre viser han til hvordan de messianske jødene gjør det og han sier at i den tidlige kristne kirke må de ha hatt en kontinuitet med det jødiske, her viser han til Melitons påskepreken. Men det er viktig for ham at når vi først tar med elementer fra den rabbinske tradisjonen, så tar vi ikke med oss den rabbinske teologien.

Med hensyn til å støtte jødene sier han at all bibeltolkning vi som kristne gjør vil oppfates som et anstøt av jødene, det ser vi allerede tidlig i kirkehistorien.

Sandvei sier at nattverden er kjernen i påskemåltidet, og at det er viktig når en feirer påskemåltid, at det ikke blir en forestilling, men at det blir en gudstjenestefeiring. Han sier at det må bli vår feiring og ikke bare noen en ”spiller”. Han kaller det for en historiegudstjeneste, der en mer enn ved en vanelig nattverdsfeiring legger vekten på den historiske bakgrunnen til nattverden, og hvor en trekker linjene frem mot det eskatologiske perspektivet på nattverden. Han sier også at det er den eneste gangen i året de feirer nattvert slik som Jesus gjordet, rundt et bord. Han legger også til at når en feirer påskemåltid så gjør en det som et familiefellesskap, og da er menigheten tenkt som familien.

9.2 Return2Sender ved Johannes Kleppe¹⁴²

Johannes er også opptatt av at dette er et kristen påskemåltid, og ikke et jødisk eller et spesielt messiansk måltid, og han viser til hva de har kalt sin manual: ”Brød og Vin; En manual til å arrangere kristent påskemåltid i bibelsk/jødisk tradisjon”. For Johannes er det viktig at dette måltider er en måte å søke tilbake til våre jødiske røtter.

¹⁴² Alt jeg gjengir her er hentet fra samtale med Johannes Kleppe den 17.11.09.

Når jeg spør han om bruk av rabbinske kilder inn i et kristent påskemåltid, svare han med å vise til våre jødiske røtter og at på Jesu tid fantes det flere "jødedommer"¹⁴³. Og han sier at det å lete i den jødiske fromhetstradisjonen i dag er en spennende øvelse, i den grad en stiller seg spørsmålet "Hva er det som har forbindelse tilbake til bibelsk tid?". Han sier også at når en utvikler *Brød og Vin* så var det mye de måtte kutte bort, og at de var seg bevisste på å ikke uttale seg for ubeskyttet om enkelte elementers betydning i påskemåltidet.

Han tar også opp problemstillingen rundt hvilke matretter som er greit å bruke og hvilke som ikke er greit å bruke. Og der er han klar på at vi har en frihet som kristne til å spise å drikke hva vi vil, men han sier at en bør bruke usyret brød og vin/druejus for at symbolrettene ikke skal miste sin symbolverdi. Og han oppfordrer til å ikke bruke svinekjøtt i noen av matrettene. Dette for å vise respekt ovenfor den jødiske tradisjonen. Men han påpeker at en ikke må bli loviske.

Kleppe oppfordrer til at en er i dialog med sin menighet dersom man ønsker å feire påskemåltidet i privat sammenheng, dette med tanke på gjennomføring av nattverd eller ikke. Og han sier at det er viktig å være ryddig rundt gjennomføringen av nattverden. Return2Sender har også slik som Kvarme to liturgier, en med og en uten nattverd.

9.3 Er det legitimt å feire påskemåltid?

Når en skal se på legitimiteten til påskemåltidet i en kristen kontekst så er nettopp navnet av betydning. For er det et kristent påskemåltid, et rabbinsk påskemåltid, eller noe mitt i mellom? Hva vi kaller det vil få betydning for hvordan vi vurderer innholdet og hva det skal være.

Hvis det er et rabbinske påskemåltid har det ingen ting med kristendommen å gjøre. Da er det et ritual som tilhører en annen religion. En kan argumentere med at vi har et slektskap til jødedommen, men innholdet i påskemåltidet vil fortsatt være radikalt annerledes i den forstand at de fortsatt venter på en messias som skal komme.

¹⁴³ Jeg forstår Johannes Kleppe slik at når han sier at det fantes forskjellige "jødedommer" så sikter han til forskjellige grupperinger innenfor jødedommen, slik som: fariseerne, sadukeerene, esseenerene.

Hvis en definerer det som et jøde-kristent eller messiansk påskemåltid, har en sakt at det er noe for Jesus troende jøder, men ikke nødvendigvis for hedninger.

Jeg mener at skal en kunne argumentere for legitimiteten i påskemåltidet, må det kalles et kristent påskemåltid. Hvis vi ikke kan argumentere for at det er et spesifikt kristent ritual, hvorfor skulle vi da i det hele tatt bry oss med å feire det¹⁴⁴. Målet med måltidet må ligge i å bringe oss nærmer det kristne budskapet.

Derfor mener jeg at slik som Return2Sender og Louisenberg velger å begrunne sin feiring av påskemåltid på den måten som best egner seg. De legger vekt på at de ønsker å feire påske slik som disiplene gjordet det året etter Jesus oppstandelse.

Det neste en må spørre seg er om det er legitimt å ta et ritual fra en religion, omtolke det, for så å gjøre det til et ritual i en annen religion? Dette er et så stor og vanskelig spørsmål at jeg på ingen måte har mulighet til å belyse det fullt ut her. Men jeg vil prøve å si noe kort om temaet.

Richard E. DeMaris har skrevet boka *The New Testament in it's Ritual World*¹⁴⁵, hvor han sier "A rite is never conducted in a vacuum, but in the context of other activities¹⁴⁶". Og når en skal forklare et rite siterer han Ronald Grimes. Og Grimes sier at det første en må gjøre for å forstå et rite er å beskrive rite, og at en også må ta med den kulturelle og sosiale sammenhengen dette rite er blitt til i¹⁴⁷.

Det en må spørre seg er om ikke kristendommen allerede er avhengig av tidlig jødedom (jødedommen på Jesu tid) for sine ritualer. Det mener jeg er tilfelle, men det skjer et vesentlig skille i og med Jesu død og oppstandelse. Og etter tempelets fall i 70 e.Kr. er det to religionene som utvikler seg i forskjellige retninger. Er det da greit å ta riter fra jødedommen (den rabbinske) som stammer fra etter dette skillet? Noen vil si at vi har samme røtter og at det derfor er greit, mens andre ikke vil kunne gå god for det .

¹⁴⁴ Unntaket måtte være at en i en Israelsmisjons sammenheng ønsker å lære folk om samtidige jødiske skikker.

¹⁴⁵ Richard E. DeMaris, *The New Testament in its Ritual World* (London: Routledge, 2008)

¹⁴⁶ DeMaris, *The New Testament*. s. 7.

¹⁴⁷ Ibid. s. 7.

Videre må en også spørre seg om det ikke er slik at en overtar ritualer fra andre hele tiden, at alle religioner låner fra hverandre. Hvorfor feirer vi Jul ved vintersolverv? Mircea Eliade skriver i *Det hellige og det profane* om vannsymbolikk. Der han viser at vannet har samme symbolverdi i mange religioner og hvordan dette også har fått plass i kristendommen¹⁴⁸. Som Kvarme sier ”tradisjon er noe vi får og som vi gir videre. Vi har tatt i mot det, og vi har gjort noe med det, vi gir det videre og de som tar i mot det gjør noe med det.¹⁴⁹”.

Og så må en spørre seg, blir ikke nattverden til i konteksten av dette rite. Som DeMaris sier, ingen riter blir til i et vakuum. Og hvis vi skal forstå nattverden, er det da ikke nødvendig også å forklare hvilken kontekst den er blidt til i. Det er ikke dermed sagt at for å forstå nattverden så må en feire påskemåltid, men det kan være til hjelp for å forstå nattverden bedre.

Og vi må huske at når jeg her snakker om overtakelse fra rabbinsk jødedom, så gjelder det bare enkeltelementer i måltidet. Hovedstrukturen og innholdet er ikke noe vi overtar fra rabbinsk jødedom. Det har vi i vår egen historie, i det gamletestamentet og det nye testamentet, og i den tidlige kristne kirkes historie. Så det det er snakk om når det gjelder overtakelse av riter er noen av symbolrettene (persille, egg og mursteinsdeig), og kanskje strukturen med fire beger vin og afikomanen, men dette er ikke sikkert. Resten av strukturen i påskemåltidet vil en kunne si at ikke mer rabbinsk enn det er tidligkristent.

Som vi har sett i innledningskapitlene er det uenighet om hvordan det rabbinske påskemåltidet blir til, og det er uenighet om hvor stor påvirkning kristendommen har hatt på det. Men vi kan med stor sannsynlighet si at det første kristne har feiret et påskemåltid. Dette ser vi av Meiltons påskepreken, men også gjennom nattverdsliturgien, og dens sterke bånd til det rabbinske påskemåltidets liturgi. Det som blir spørsmålet er hvor mye av det påskemåltidet vi har i dag, har røtter tilbake til dette tidlig kristne påskemåltidet. Og hvor mye henter vi fra den rabbinske tradisjonen? Det er et spørsmål som jeg ikke har mulighet til å svare på i denne oppgaven. Men som er et interesant tema som en kunne jobbet videre med.

¹⁴⁸ Mircea Eliade, *Det hellige og det profane* (Trondheim: Gyldendal, 2002) s. 79-83.

¹⁴⁹ Alt jeg gjengir her er hentet fra samtale med Ole Chr. M. Kvarme den 23.09.09.

Men så lang jeg kan se må det være legitimt i en kristen (hedning) sammenheng å feire et kristent påskemåltid. Også fordi alle synoptikerne påpeker at det var i en påskemåltids setting at nattverden ble innstiftet (selv om dateringen ikke måtte stemme). Og fordi det er en måte å se vår kollektive historie på, å levende gjøre det kulturelle og kanoniske minnet. Men det er samtidig viktig å si at som hedninger er det ingen plikt å feire dette måltidet, det er bare en evangelisk frihet vi har til å lære våre røtter bedre å kjenne. Vi må som ansvarlige kristne være kritiske til hvordan vi gjør det, og være bevisst, på den formen vi bruker.

Alle de variantene jeg har vært borti her i Norge har sitt utgangspunkt i det arbeide Ole Chr. M. Kvarme gjorde i Haifa. Og Kvarme sier selv at utgangspunktet hans var å lage noe som var både "genuint kristent og samtidig genuint jødisk". Og det er helt riktig å gjøre det i en jødisk sammenheng, men det stiller seg annerledes når dette skal feires i Norge. Hvis en med genuint jødisk mener bibelsk, som jødisk fra det gamle eller nye testamentet er dette uproblematisk. Men det er ikke slik jeg tolker dette utsagnet. Det vil vær problematisk å feire noe genuint rabbinsk i en norsk kontekst, så en må være svært bevisst på hva det er og hvorfor en gjør det. Og jeg vil nok også si at hver enkelt menighet eller privat gruppe må bevisstgjøre seg på hva de faktisk feirer. Return2Senders *Brød og Vin* er et godt hjelpemiddel for å forstå hva påskemåltidet er, men den skraper bare i overflaten på et stort og uoversiktlig tema.

Johannes Kleppe fra Return2Sender tar også opp problematikken rundt det å skulle vise den jødiske tradisjonen respekt ved å respektere matforeskrifter. Det er noe av det samme Seth Haim Ben-Haim sier når han maner til ydmykhet og respekt for den jødiske tradisjonen. Og jeg vil på mange måter si meg enig. Som kristne må vi passe på at vi ikke gjør de samme feilene vi har gjort tidligere ovenfor det jødiske folk. Men som Bjørn Helge Sandvei også påpeker må vi holde på det som er vår tolkning og vår teologi. Og som også Johannes Kleppe sier når han snakker om å være ydmyk i møte med jøder og den jødiske tradisjonen må en huske på at vi også har frihet til å feire dette måltide som kristne, og at vi ikke må bli loviske.

Hvordan forholder vi oss til nattverden i påskemåltidet? Alle forslagene jeg har sett på anbefaler nattverd, men både Return2Sender og Kvarmes forslag har to liturgier, en med og en uten nattverd. Dette begrunner de i et ordenssyn. Det er for så vidt en grei og ryddig ordning, men hva er det vi feirer når vi ikke har med nattverden i

påskemåltidet. Jeg mener at det er helt avgjørende for å kunne forsvare et kristent påskemåltid at vi feirer det med nattverd. Nattverden er kjernen i det kristne påskemåltidet. Det betyr ikke at det ikke er mulig å få noe ut av et påskemåltid som ikke har nattverd, for det tror jeg absolutt at en kan. Men hvilken hensikt har dette måltidet? Hvis vi skal tilbake til de første kristnes påske, må vi ikke ta bort det mest vesentlige. Og hvis det er fortellingen en ønsker seg av påskemåltidet kan en like gjerne feire påskennattsgudstjeneste.

Påskemåltidet er tradisjonelt et familiemåltid, men når Jesus innstifter nattverden er det ikke med sin biologiske familie han gjør dette, det er med disiplene. Og jeg tror også dette er et viktig poeng. Når vi feirer kristent påskemåltid gjør vi det sammen med menighetsfamilien vår, det kristne fellesskapet. Og nettopp dette fellesskapet er et viktig poeng. For som Welker sier om nattverden så er den et felleskapsmåltid. Og påskemåltidet kan være med på å få frem dette perspektivet i nattverden. Bjørn Helge Sandvei sier at dette er en av de viktige grunnene til at de feirer påskemåltid i Lovisenberg menighet.

En kunne også i en slik oppgave som dette sett på hvordan forskjellige syn på Israel og Israels rolle i Guds frelsesplan, spiller inn på hvordan en stiller seg til feiring av påskemåltid. Hvordan ville feiringen sett ut, hvor mye eller hvor lite jødisk skulle ha vært med. Israelsteologi er et mye diskutert og svært viktig tema for mange i Norge. Dette la jeg merke til når jeg var i Jerusalem og fikk se den årlige Jerusalem marsjen¹⁵⁰. Der var den norske delegasjonen en av de absolutt største med mange hundre mennesker som hadde reist til Israel for å være med i denne markeringen. En finner også diskusjonen i hjemlig media. Og det er klart at dette vil få utslag i hvordan en stiller seg til spørsmålet om feiring av påskemåltid, men jeg har ikke mulighet til å gå nærmere inn i denne problemstillingen her.

¹⁵⁰ Jerusalem marsjen er en årlig marsj gjennom Jerusalems gater, under løvhyttfesten. På 1980 tallet begynte den Internasjonale Kristne Ambassaden i Jerusalem (ICEJ) og inviterte med mennesker fra hele verden til å vise sin støtte til Israel gjennom å gå i Jerusalem marsjen. I 2009 var delegasjonen fra Norge den aller største, med Brasil, Finland og USA rett etter i antall deltakere.

10 Hvordan bør vi feire et kristent påskemåltid i Norge?

Hva er det med det kristne påskemåltidet som gjør det interessant å feire det i Norge? Jeg tror det er flere ting som gjør dette måltidet interessant. Og det først er nettopp det at det er et måltid. Det er ikke en vanlig gudstjeneste¹⁵¹. Det er noe annet. Og nettopp dette noe annet er viktig i gudstjenestefeiringen. For at ikke all gudstjenestefeiring skal

¹⁵¹ Når jeg skriver "den vanelige gudstjenesten" tenker jeg på den gudstjenesten, slik den finnes i Gudstjenesteboken, og slik som feires etter normal ordning de fleste søndager i menigheter utenfor den norske kirke.

bli kjedelig og forutsigbar må en ha med noe annet. Det hjelper til å holde liv i gudstjenestefeiringen. Disse annerledes gudstjenestene kan være med å belyse forskjellige deler av den vanlige gudstjenesten. De kan være med på å gi dynamikk i kirkeåret.

Men det finnes også farer med annerledes gudstjenestene. Hvis det blir for mange av dem kan det bli vanskelig for menigheten å holde kontroll på alle gudstjenestene, hva de betyr og de forskjellige liturgiske leddene. Annerledes gudstjenestene må ikke stjele oppmerksomheten fra den vanlige gudstjenesten. Poenget med annerledes gudstjenestene må være å belyse en hendelse eller et fenomen innenfor kristendommen, på en god og saksvarende måte. Og slik kunne være med på å berike den vanlige gudstjenesten. Og nettopp dette tror jeg at et kristent påskemåltid kan være med på å gjøre. Dette måltidet kan på en god og saksvarende måte være med på å belyse flere aspekter ved nattverden.

Nattverden blir ofte i kristne sammenhenger feiret ved indingsjon eller at en får vin i et beger, men uten knefall rundt alteret. Dette er ofte gjort ut fra praktiske hensyn, men en mister et viktig aspekt ved nattverden, nemlig fellesskapsmåltidet. Som Welker sier: "Nattverden er noe mer enn at gjestene spiser seg mette. Nattverden er også mer enn et måltid i den konkrete menigheten der og da. Men interessen for dette "mer" må ikke føre til å praktisere noe "mindre"¹⁵². Det kristne påskemåltidet kan være med på å sette nattverden inn i en måltidsfellesskapskontekst. Bjørn Helge Sandvei understreker at i påskemåltidet får menigheten være med på å feire nattverden slik som det ble gjort når nattverden ble innstiftet (for første gang av Jesus) og i de første årene etter (i urkirken), nemlig rundt et bord¹⁵³.

Et annet aspekt ved nattverden som det kristne påskemåltidet vil kunne belyse på en god måte er den nye pakten som Jesus innstifter i og med nattverden. Ved å fortelle "hele" fortellingen, fra utfrielsen i Egypt til Jesu død og oppstandelse får en et helhetsperspektiv på Guds frelsesgjerning i historien. Og nettopp dette med å fortelle historien blir viktig for å vise at vi er del av en større historie, når vi feirer nattverd er det ikke noe vi gjør isolert her i denne menigheten nå, men det er noe vi gjør sammen

¹⁵² Welker, *Hva skjer*. s. 55.

¹⁵³ Fra samtale med Bjørn Helge Sandvei den 13.11.09.

med alle troen før oss og alle troende etter oss. Det er et måltidsfelleskap som strekker seg fra Jesu innstiftelse av nattverden til den gang vi igjen skal feire det med Jesus i Guds rike.

Kristen påskemåltidsfeiring med nattverd og historiefortellingen hjelper oss med det kollektive hukommelsen vår, det hjelper oss til å se hvordan nattverden ble til (den historiske bakgrunnen), det kan hjelpe oss til å identifisere fellesskapet i nattverden og til å se flere aspekter ved nattverden enn i en vanlig nattverdsgudstjeneste. Den kan være med på å belyse de jødiske røttene våre, og på å bevisstgjøre oss på hva Jesus og disiplene feiret og hvordan de feiret det. Og bevisstgjøre oss på nattverdsliturgien og hvor den kommer fra. Derfor tror jeg at en i et kristen påskemåltid kan ha en litt annerledes nattverdsliturgi som uttyper hva nattverden er og som bringer oss tilbake til røttene våre. Dette ser en at Return2Sender har gjort i sin liturgi der de bruker *Didache*.

Et annet aspekt ved det å feire nattverd i et kristent påskemåltid er at en bruker flere sanser. Ikke det at en ikke gjør det når en feirer nattverd ellers, men det blir tydeligere i rammen av et måltid. Det er ikke små tørre kjeks eller egge glass med noen dråper bitter vin som er hele nattverden, det er brød og vin, det er mat i dobbel forstand. Og brød og vin står for noe mer, det er mat som benyttes i et måltid, det er Guds gode skaperverk som i en samhandling mellom Gud og mennesket har blitt til brød og vin. I påskemåltidet får vi møte det på en konkret måte.

Opplevelser og erfaringer som gir kunnskap er noe av det en ønsker å oppnå gjennom det kristne påskemåltidet. Dette finner vi også igjen i trosopplæringsreformen, og i boka *Når tro ska læres; Sju fortellinger om lokal trosopplæring* sies det: "Også praksis og opplevelse kan naturligvis sees som et virkemiddel for kunnskapstilegnelsen: Man lærer mer om noe (f.eks. bønn) ved selv å delta i det i stede for bare å bli informert om det. Det man selv har opplevd, gjør et større inntrykk enn det man bare har hørt om."¹⁵⁴

Jeg har nå lagt en del vekt på at det skal være et felleskapsmåltid for hele menighetsfamilien. Men det er ikke lett å få til. Det vet en fra annet menighetsarbeid. Påskemåltidet var opprinnelig et familiemåltid som involverte hele familien i gjennomføringen. Og nettopp dette med å involvere hele familien er et viktig poeng. Ole

¹⁵⁴ Harald Hegstad, Anne Schanche Selbekk og Olaf Aagedal, *Når tro skal læres; sju fortellinger om lokal trosopplæring*. Tapir akademiske forlag 2008, Trondheim. s. 123.

Chr. M. Kvarme sier at han kunne ønske at noen så på hvordan en kunne involvere barna i en påskemåltidsfeiring¹⁵⁵. I det rabbinske påskemåltidet er det det yngste barnet som stiller spørsmålene om hvorfor en feirer dette måltidet, og det er en egen lek for barna å finne den bortgjemte afikomanen. Dette har Return2Sender også med i sin liturgi for påskemåltidet.

Spørsmålet blir om dette er en god nok måte å involvere barna. Jeg tror det er en god begynnelse, men et måltid med så mye tekstlesning kan bli mye for et barn. Her tro jeg lokale tilpasninger må til. Der det er mulig kan en ha en egen historiefortelling for dem, eller de kan ha sitt eget innslag, men som sakt tror jeg at det er opp til lokalmenigheten og de muligheter og resurser som finnes der. Det som blir viktig er at det ikke blir et eget barne opplegg på siden av de voksnes, barna må inkluderes i hovedfeiringen.

Men det er jo ikke bare barna en må legge til rette for. Det gjelder jo alle som skal delta. Og som nevnt tidligere er dette et felleskapsmåltid for hele menigheten, der en ønsker å engasjere flest mulig. Og dette finnes det gode muligheter for når en skal feire påskemåltid. Det er et måltid som krever en del forberedelse, det må pyntes og lages mat, og maten må serveres. Noen vil kanskje ha noe underholdning i løpet av kvelden, og det er mange tekster som skal leses. Og når kvelden er over må det ryddes. Her er det mange muligheter for å involvere folk, og denne delen av påskemåltidet er like viktig som hele måltidet i seg selv. Dette fordi det er et måltidsfelleskap som skal tjene hverandre. I Johannesevangeliet har ikke en egen nattverdsberetning på samme måte som de synoptiskeevangeliene, men den fortellingen som blir viktig i Johannesevangeliet er Jesus som vasker disiplenes føtter. Og dette er et aspekt ved påskemåltidsfeiring som også må med.

En ting som flere av de jeg har snakket med tar frem som viktig for gjennomføringen av et påskemåltid er at en har en god leder. En leder som sørger for at en har flyt i måltidet. Samuel Aweida sier at en fort kan begynne å forelese slik at det blir kjedelig, eller at en glemmer å forklare slik at en ikke forstår hva som foregår¹⁵⁶. Påskemåltidet krever altså noen som er villige til å sette seg inn i hva det er og hvordan

¹⁵⁵ Fra samtale med Ole Chr. M. Kvarme den 23.09.09.

¹⁵⁶ Fra samtale med Samuel Aweida den 20.10.09.

en kan formidle dette på en god måte. Dette krever en del ressurser og at noen er villige til å gjøre den jobben det er å sette seg inn i dette materialet. Det finnes ikke veldig mye ressurser på dette området, det jeg har klart å finne av lett tilgjengelig stoff er Ole Chr. M. Kvarmes bok *Åtte dager i Jerusalem* og Return2Senders *Brød og Vin*, og her er det *Brød og Vin* som er det opplegget som tar sikte på å lære andre å feire påskemåltid. Jeg vil si at *Brød og Vin* langt på vei gjør en god jobb. Men hvis en ønsker at flere menigheter skal feire påskemåltid så tror jeg det trengs enda mer ressursmateriale på området enn det som er tilgjengelig i dag.

Vi er nå midt oppi en liturgi revisjon, denne revisjonen legger opp til at det skal være større valgfrihet i gudstjenestefeiringen. Kunne en da spurt om ikke nettopp et kristent påskemåltid ville være et naturlig supplement til skjærtorsdagsliturgien? Lovisenberg menighet har feiret kristent påskemåltid som sin skjærtorsdagsgudstjeneste i omtrent 20 år. Jeg tror at ved å feire et kristent påskemåltid som sin skjærtorsdagsgudstjeneste, så vil menigheten få en dypere forståelse av påskens budskap. Det er ikke dermed sagt at en ikke kan gjøre dette på andre måter, men jeg tror at påskemåltidet er et godt pedagogisk hjelpemiddel til å få frem flere sider ved nattverden spesielt og påsken generelt.

Men nettopp fordi dette er en form for gudstjenestefeiring som krever mye ressurser, og fordi vi ikke må bli loviske i måten vi feirer dette måltidet på, tror jeg at det er viktig at en lar det vokse frem lokale varianter. En må la hver menighet finne en form som passer for seg. Et påskemåltid kan bli en lang kveld hvis en vil, det kan også bli dyrt, hvis en for eksempel vil ha lam som hovedrett. Det som blir viktig er at en har en grunnstruktur som hjelper en å få frem de viktigste momentene i det kristne påskemåltidet. Jeg tror at Return2Senders liturgi er et godt utgangspunkt for mange, men at flere vi synes at den er litt ambisiøs og omfattende til å begynne med. Bjørn Helge Sandvei sier at han legger vekt på litt forskjellige ting fra år til år¹⁵⁷. Og på denne måten kan en begynne litt forsiktig og så ettersom menigheten blir mer kjent med liturgien og symbolene kan en legge til ting og en kan variere. Kvarme forteller at han hvert år

¹⁵⁷ Fra samtale med Bjørn Helge Sandvei den 13.11.09.

mottar brev fra mennesker som har brukt boka hans *Åtte dager i Jerusalem* og feiret påskemåltid, og mange av dem forteller om hvordan de har løst det lokalt hos dem¹⁵⁸.

For jeg mener at hvis det kristne påskemåltidet skal bli en suksess er det avhengig av og også bli en tradisjon. Hvis en bare feirer det et år så har det lett for at alt påskemåltidet ble var en litt eksotisk forestilling. Som all annen gudstjenestefeiring trenger den å komme under huden og bli en del av menighetslivet. Her er Lovisenberg et godt eksempel.

Så kan en stille seg spørsmålet: Hvor mye kunnskap trenger en om påskemåltidet for at en skal få utbytte av det, og kan man feire kristent påskemåltid uten å ha full innsikt i hva det er, og hva det inneholder av tradisjoner?

Jeg tro at en ikke trenger full innsikt i hva påskemåltidet er eller hva det inneholder for å få noe ut av det, det vil fortsatt kunne gi en innsikt i hva nattverden er og gi oss en opplevelse av felleskap med medmennesker og Gud. Og dette må være hovedmålet for all feiring av kristent påskemåltid. Men jeg tror at opplevelsen vil bli rikere og at utbytte av påskemåltidet vil bli større dersom de som feirer påskemåltid har kunnskap om hva påskemåltidet er og hva det inneholder. Derfor tror jeg at en er avhengig av en innkjøringsperiode der menigheten får være med på å lære hva dette er og hva det inneholder av tradisjonsmateriale. Så vist en har tenkt å feire kristent påskemåltid bør en tenke at dette er noe en vil gjøre flere år og ikke bare som en "et enkelt tilfelle".

11 Konklusjon

Som en kan se ut fra kapitlet om forskingshistorie på den jødiske påskehaggadaen, er det mange forskjellige syn på hvordan og når påskemåltidet dukket opp. Det vil også si at det er tilsvarende mange syn på forholdet mellom det jødiske påskemåltidet og den kristne nattverdsfeiringen. I forskningshistorien kan en si at det har vært to forskjellige linjer. De som mener at all påvirkning går fra jødedommen til kristendommen, og de som mener at det har vært en gjensidig utviklingshistorie der begge parter har påvirket hverandre. Jeg må si at jeg finner den sistnevnte for mest sannsynlig. Og som både Daube, Yval og Skarsaune har vist, så går utviklingen begge veier.

¹⁵⁸ Fra samtale med Ole Chr. M. Kvarme den 23.09.09.

Men påskemåltidet bygger på en gammel tradisjon og har utviklet seg opp gjennom historien, frem til det året Jesus feirer nattverd med disiplene sine. Og i det måltidet skjer det noe epokeavgjørende nytt. Et gammelt måltid, en gammel fest får et totalt nytt budskap i det Jesus Kristus, Guds sønn, gir seg selv for oss, i brød og vin. Det vil si at festen i seg selv ikke slutter å opphøre og mye av budskapet i festen kan fortsatt brukes, men det må tolkes på en helt ny måte. En venter ikke lenger på en Messias som *skal* komme, men en feirer den Messias som *har* kommet. Og en feirer det måltidet som Jesus befalte oss å feire til minne om ham.

Jeg tror det er svært viktig at vi som kirke feirer dette epokeavgjørende nye, og det tror jeg at vi har gjort i og med at vi feirer påske og nattverd. Men spørsmålet er om det kristne påskemåltidet kan være med på å belyse nattverden på en "ny" og god måte. Og til det mener jeg at svaret er et klart og rungende ja. Og det er flere grunner til det, for det første kan kristent påskemåltid være med på å sette nattverden tydeligere inn i en frelseshistorisk kontekst. Ved å feire nattverd i et kristent påskemåltid kan en bevisstgjøre seg kristendommens jødiske røtter og få en forståelse for nytestamentlig kultur. Men viktigst av alt mener jeg at ved å feire nattverd i et kristent påskemåltid så kan en oppleve og forstå på en bedre måte at nattverden er et felleskapsmåltid. For det er kanskje det aspektet ved nattverden vi i størst grad holder på å miste i vår kirke i dag. Og da ikke bare et felleskapsmåltid i hver enkelt menighet, men også et felleskapsmåltid i Kirken med stor K, fellesskapet av alle kristne, fra begynnelsen og i håp om at vi igjen skal feire det sammen med den oppstandne Jesus Kristus, i Guds rike.

Nattverden er ikke noe jeg står i kø for å motta, bare for min egen frelser del, jeg mener ikke at nattverden ikke er et nådemiddel, men nattverden er noe vi inntar som et felleskap og i et felleskap med hverandre.

Så jeg tror at å feire kristent påskemåltid vil være med å berike gudstjenestelivet. Men at det krever at noen er villige til å ta jobben med å sette seg inn i hva et kristent påskemåltid er, og hvordan en kan gjennomføre det. Jeg tror også at det kreves kontinuitet i feiringen vist den skal nå sitt fulle potensialet, og at en ikke må tenke om kristen påskemåltidsfeiring som en engangshendelse. Og jeg håper at flere vil få øynene opp for å feire kristent påskemåltid.

Men jeg tror at vi fortsatt trenger mer informasjon og læringsmaterialet om dette før det kan bli allemannseie. Men kunnskapen og ressursene har vi her i Norge. Ole Chr. M. Kvarme har skrevet mye bra om tema, det er bare ikke så lett tilgjengelig, og Lovisenberg har erfaringen rund feiringen. Return2Sender og Storsalen menighets opplegg *Brød og Vin* er et veldig godt utgangspunkt, men jeg tror at hvis en skal utruste mennesker til å kunne lede et kristent påskemåltid ville det vært fordelaktig om de hadde enda mer bakgrunns kunnskap enn det som er tilgjengelig der.

12 Kilder

12.1 Litteratur

- DeMaris, Richard E: *The New Testament in its Ritual World* (London: Routledge, 2008)
- Eliade, Mircea: *Det hellige og det profane:* (Trondheim: Gyldendal, 2002)

- Harvey, Richard: *In Search of Messianic Jewish Theology*: (i Mishkan nr 57. 2008, Pasche Institute of Jew Fondation Ministries, USA)
- Hegstad, Harald: Anne Schanche Selbekk og Olaf Agedal, *Når tro skal læres; sju fortellinger om lokal trosopplæring*: (Trondheim:Tapir akademiske forlag 2008)
- Jeremias, Joachim: *The Eucharistic Words og Jesus*: (Göttingen: SCM Press LTD, 1976)
- Kvarme, Ole Chr. M. "From Passover to Easter and Eucharist: The Old Testament and Jewish festival of Passover and its mening for the life of the Christian Church" i *Neste år i Jerusalem, en Artikkelsamling trykket opp av Institutt for religionshistorie og kristendomskunnskap* (red. Køhn, Rosemarie, Universitetet i Oslo 1982)
- Kvarme, Ole Chr. M: *Kirkens jødiske røtter*: (Oslo, Sjalomhefte 7. Luther Forlag A/S 1985)
- Kvarme, Ole Chr. M: *Åtte dager i Jerusalem*: (Oslo: Verbum. 1996)
- Kjær-Hansen, Kai (red.): *Jewish Identity & Faith in Jesus*: (Jerusalem: Caspari Center 1996)
- Nøkland, Audun, "Den Jødiske Påskehaggadaens tilblivelse og forhold til kristendommen: en forskningshistorie fra Robert Eisler til Israel J. Yuval" Mastergradsavhandling i Kristendom(Oslo: Det teologiske Menighetsfakultet, våren 2004)
- Sandnes, Karl Olav: *I tidens fylde: en innføring i Paulus teologi*: (Oslo: Luther Forlag 1996)
- Skarsaune Oskar: "Hvordan oppstod den kristne antijudaismen?" i *Ung Teologi*. Årgang 38. År 2005. Nr 2.

- Skarsaune Oskar: *In the shadow of the Temple*: (Downers Grove: Inter Varsity Press 2002)
- Skarsaune, Oskar: *Meliton av Sardes Om Påsken: Den eldste kristne påskepreken*: (Oslo: Luther Forlag, 1997)
- Skarsaune, Oskar: "Evidence for Jewish Belivers in Greek and Latin Patristic Literature" i *Jewish Belivers in Jesus; The early Centuries* (red. Oskar Skarsaune and Reidar Hvalvik; Massachusetts: Hendrickson Publishers, Inc, 2007)
- Skarsaune, Oskar: "Israelsprofetiene og deres oppfyllelse i historien" i *For Jøde først* (red. Ragnvald Ask; Sjalom-Bøkene utgitt av Den norske Israelsmisjonen og Luther Forlag 1977. Oslo) 38-53.
- Stern, David H: *Messianic Jewish Manifesto*: (Jerusalem: Jewish New Testament Publications. 1988)
- Vegge, Annlaug: "Påskemysteriet: En sammenlikning mellom *Om påsken* av Meliton av Sardes og utvalgte jødiske tekster i deres tolkning og bruk av Gen 2-3 og Ex12-13" Mastergradsavhandling i Teologi, Våren 2008. s. 14.
- Welker, Michael: *Hva skjer i nattverden?* (Oslo: Verbum Forlag, 2003)
- Weyde, Karl William: "Guds folk i Det gamle testamentet; Kontinuitet og diskontinuitet med Det nye testamente" i *Slik blir kirke til; Kirke i forandring i Det nye testamente* (red. Nils Aksel Røsæg og Hans Kvalbein; Trondheim: Forfatterene og Tapir Akademiske Forlag, 2003)
- Yuval, Israel J. "Easter and Passover As Early Jewish-Christian Dialogue" i *Passover and Easter: Origin and History to Moderen Times* (red. Paul F. Bradshaw og Lawrence A. Hoffman; Indiana: University of Notre Dame Press, 1999)
- http://www.israelsmisjonen.no/service/316/download/id/90/name/PRINSIPP_ERKLARINGEN_febr_2004_A4.pdf

12.2 Intervjuer

- Intervjue med Ole Chr. M. Kvarme den 23.09.09.
- Intervjue med Samuel Aweida den 20.10.09.
- Intervjue med Seth Haim Ben-Haim den 22.10.09.
- Intervjue med David M. Neuhaus den 23.10.09
- Intervjue med Knut Helge Høyland den 29.10.09.
- Intervjue med Bjørn Helge Sandvei den 13.11.09.
- Intervjue med Johannes Kleppe den 17.11.09.

13 Vedlegg 1

1. INTRODUKSJON

Leder: Velkommen til påskemåltid – til et av verdens eldste og mest kjente bordfellesskap.

Velkommen til en fellesskapsopplevelse der vi får gripe de lange linjene i frelseshistorien.

Jesus og disiplene var skjærtorsdag samlet til påskemåltid i Jerusalem. De feiret måltidet etter den orden som det jødiske folk gjennom generasjoner før dem hadde fulgt. I denne frihetsfesten var det at Jesus tok brødet og vinen og innstiftet nattverden. Han gav

påskefeiringen et nytt innhold. Ved sin død og oppstandelse etablerte han et nytt paktsfellesskap – et fellesskap der også vi er blitt innlemmet.

Vi er samlet for å feire et kristent påskemåltid i bibelsk/jødisk tradisjon. Vi skal minne hverandre om frelsesverket. Gjennom ord og handling, og gjennom smak, lukt, hørsel og syn skal vi fortelle historien om vår frelse.

Jeg skal lede måltider og mine replikker er merket "Leder:" - A. B. og C. står for tekstleserne.

Der det står "Alle:" og "Sang:" deltar alle sammen.

Vi skal begynne med å syng "en sang ved festreisene". (Salme 120-134)

Sang: Jeg løfter mine øyne opp til fjellene (Salme 121)

2. FØRSTE BEGER - LIVETS BEGER – FYLLES (Mengde: Litt mer enn en god munnfull)

3. TEKSTLESNING A. Salme 114,1-4. B. Salme 114,5-8.

4. KIDDUSH - HELLIGELSE

Leder: Denne påsken skal vi minnes at Gud har fridd oss ut av syndens, dødens og den ondes makt ved Jesu Messias' død og oppstandelse, slik Han også frelste og befridde Israels folk fra slavekår i Egypt. Den gang slaktet folket sine påskelam. De strøk blodet på dørkarmene, og Gud sparte deres hus og ledet dem ut av trelldommen.

Jesus Messias er vårt evige påskelam, ofret en gang for alle. Tegnet med hans blod er vi trygge imot Guds straffende vrede og den ondes hærer. Han førte oss fra døden til livet, fra trelldom til å tjene ham i frihet. Og vi ser frem til at han kommer igjen og forløser sitt folk og fører oss inn i sitt evige rike. La oss alle be...

Alle: Velsignet være du, Herre vår Gud, Universets konge, som har gitt oss denne dagen der vi feirer de usyrede brøds høytid, en frihetsfest, en hellig samling, til minne om utfrielsen fra Egypt, og til minne om at Jesus Messias døde for oss, og at hans blod ble utøst for vår skyld. – Velsignet være du, Herre vår Gud, Universets konge, som ved den korsfestede og oppstandne Jesus Messias har gitt oss livet, holder oss oppe og gir oss evig liv i ham.

5. FØRSTE BEGER - LIVETS BEGER – DRIKKES

Alle: Velsignet være du, Herre vår Gud, universets Konge, som skaper vintreets frukt!
Leder: Dette er livets beger. Derfor sier vi:
Alle: For livet! (L'Chaim!)

6. KARPAS – PERSILLE (Karpos = frukt/grøde)

C: 1 Kor 10,1-4.

Alle: (Tar en persillekvast, og sier)
Velsignet være du, Herre vår Gud, Universets konge, som skaper jordens grøde!

Alle dypper persillekvasten i saltvann og spiser den.

Leder: Vi dypper persille i salt vann og minnes Israels tårer i Egypt og Jesu Kristi lidelse.

Slik Israel gikk gjennom Sivhavet, gikk Jesus gjennom trengsler og dødsrikets dyp til oppstandelsens land. Gjennom dåpens vann fører han oss sammen med seg igjennom til livet i sitt gode land.

7. AFIKOMANEN LEGGES BORT

Leder: (tar det midterste matza og sier)
Dette er trengslenes brød som våre fedre åt i Egypt, og som Jesus åt den siste kvelden før han led. La enhver som hungrer, komme og ete. La enhver som er i nød, komme og ta del i denne påskefesten. Dette året er vi her. Neste år i den kommende verden, det nye Jerusalem.

-> Det midterste matza brytes i to, og den ene halvparten legges bort til "ettermåltid" (Afikoman). Hvis det er barn med på festen kan de gjemme afikomanen, og det vanker premie til den som klarer å fremskaffe den etter middagen. Afikomanen er brødet som senere brukes under nattverden.

8. ANDRE BEGER – FRELSENS BEGER – FYLLES

9. MA NISHTANA? – HVORDAN ER DENNE KVELDEN ANNERLEDES?

Leder: Under det jødiske påskemåltidet pleier den yngste å synge "Ma nishtana?". Sangen gir fire svar på hvordan påskekvelden er annerledes enn alle andre. Flere barn kan også synge den sammen, eller sangen kan synges av alle.

Sang:
Ma nishtana halaila haze mikol haleilot, mikol haleilot?

1. Shebechol haleilot anu ochlin chametz umatza, chametz umatza.

/:Halaila haze, halaila haze kulo matza. :/x2

2. Shebechol haleilot anu ochlin she'ar yerakot, she'ar yerakot.

/:Halaila haze, halaila haze kulo maror. :/x2

3. Shebechol haleilot en anu matbilin afilu paam achat, afilu paam achat.

/:Halaila haze, halaila haze shetei pe'amim. :/x2

4. Shebechol haleilot anu ochlin bein yoshvin uvein mesubin, bein yoshvin uvein mesubin.

/:Halaila haze, halaila haze kulanu mesubin. :/x2

C: Hva skiller denne kvelden fra alle andre kvelder?

- Alle andre kvelder spiser vi syret eller usyret brød, men denne kvelden kun usyret brød.

- Alle andre kvelder spiser vi alle slags urter, men denne kvelden kun bitre urter.

- Alle andre kvelder dypper vi ikke så mye som én gang, men denne kvelder dypper vi to

ganger. (persille dyppes i saltvann og bitre urter i mursteinsdeig)

- Alle andre kvelder sitter vi oppreist eller lent til siden når vi spiser, men denne kvelden

lener vi oss alle til siden. (jfr. Oldtidens skikk med å ligge til bords som et tegn på frihet)

Leder: Vi var Faraos treller i Egypt, men Herren vår Gud førte oss med mektig hånd ut av

fangenskapet. Når vi i kveld spiser usyret brød og bitre urter, når vi dypper i fatet og lener

oss til siden, skal det hjelpe oss å minnes utfrielsen fra Egypt og Jesu trengsels vei en annen

påske. La oss høre beretningen om utfrielsen fra Egypt.

10. HAGGADAH – BERETNINGEN OM UTFRIELSEN

A. 2 Mos 12,3, 5, 8, 14-15.

B: 2 Mos 12,21-28, 37, 42.

Leder: Vi markerer de ti plagene i Egypt ved å dyppe fingeren i frelsens beger og så på en

serviett eller lignende. Med dette viser vi omtanke med dem som ble rammet av plagene.

Alle: Blod

Frosker

Lus

Klegg

Pest

Verkebyller
Hagl
Gresshopper
Mørke
Den førstefødtes død.

C. 2 Mos 14,5, 9-14.

Sang:
Herren skal stride for dere. Herren skal stride for dere.
Og dere skal være stille for ham, stille for ham, stille for ham. (2 Mos 14,14)

A. 2 Mos 14,19-25. B. 2 Mos 14,26-31.

JESU LIDELSE

Leder: I hvert slektsledd skal hver og en tenke at jeg selv ble befridd fra trelldom og slaveri.
For Ordet sier: Den dagen skal du si til din sønn: "Dette er til minne om det Herren gjorde for meg da jeg dro ut av Egypt" (2 Mos 13,8). Han som berget Israel fra slaveri i Egypt, frelste oss en annen påske fra syndens trelldom, så også vi kunne si til våre barn: "Dette er til minne om det Herren gjorde for meg da han frelste meg på Golgata og banet vei for meg slik at jeg kan arve evig liv." La oss nå høre beretningen om hvordan Jesus ble slaktet som påskelam, at han sto opp fra død til liv, og at Gud gjennom Messias vil føre oss til sitt gode land.

A. Joh 19,17-22.

Sang:
Were you there when they crucified my Lord?
Were you there when they crucified my Lord?
O-o-o-oh... Sometimes it causes me to tremble, tremble, tremble,
Were you there when they crucified my Lord?

Were you there when they nailed him to the tree?
Were you there when they nailed him to the tree?
O-o-o-oh... Sometimes it causes me to tremble, tremble, tremble,
Were you there when they nailed him to the tree?

Were you there when they laid him in the tomb?
Were you there when they laid him in the tomb?
O-o-o-oh... Sometimes it causes me to tremble, tremble, tremble,
Were you there when they laid him in the tomb?

B: Joh 19,28-37. A: Mark 16,1-8.

Leder: Om og om igjen vil vi takke Den allmektige: Han førte oss ut av Egypt. Han skilte sjøen

for oss. I førti år sørget han for oss i ørkenen, gav oss manna og ledet oss inn i Israels land.

Ja, mer enn det! Han sendte sin enbårne sønn, Jesus Messias, for å sone våre synder ved sin

død på korset, og gi oss del og liv i sitt evige kongerike ved sin oppstandelse!

Sang:

Du er den høyeste over hele jorden

11. PESACH – MATZA – MAROR - (påskelam – usyret brød – bitre urter)

Leder: På påskebordet har vi en lammeknoke, usyret brød og bitre urter, for å minnes

Herrens ord til Israel: "Dere skal steke påskelammet på ilden og spise det med usyret brød

og bitre urter" (2 Mos 12,8). Disse tre symbolrettene anbefales det å vie ekstra mye oppmerksomhet.

Lammeknoken minner oss om påskelammet som våre fedre slaktet i Egypt. Lammets blod

ble smurt på dørstolpene. På grunn av blodet gikk den Ene og Hellige forbi israelittenes hus

(Navnet Pesach/passover = å gå forbi). Siden førte han folket ut av slaveriet.

Lammeknoken

minner oss også om at Jesus er det evige påskelam sendt av Gud. Det var om han døperen

Johannes sa: "Se, der er Guds lam, som bærer verdens synd" (Joh 1,29)

Matza, det usyrede brød, er trengslenes brød som minner oss om våre fedres trengsler i

Egypt. Da de ble befrikk fra slaveriet, brakte de usyret brød med seg (2 Mos 12,39).

Vi har brutt det midterste av de usyrede brød og gjemt det i et klede. Jesus sa "Jeg er livets

brød." Jesu fysiske liv ble brutt og hans legeme lagt i et linklede i graven – for vår skyld.

Maror, de bitre urter, minner oss om hvordan egypterne forbitret israelittenes liv med slaveri og hardt arbeid (2 Mos 1,13-14). De minner oss også om den bitre kval Jesus led ved

sin død på korset – for vår skyld.

Derfor skylder vi i dag å prise, lovsynge og tilbe Ham som gjorde alle disse under, for våre fedre og for oss. Ved Jesus Messias og Den Hellige Ånd som Han har sendt, har Herren brakt oss -

Leder: Fra slaveri Alle: til frihet,
fra fortvilelse til glede,
fra sorg til fest,
fra mørke til stort lys,
fra trelldom til full forløsning.

Leder: La oss derfor, slik Jesus gjorde det den siste kvelden han var sammen med sine disipler, stemme i Lovsangen. (Mark 14,26 – Salme 113-118)
Alle: Halleluja!

12. HALLEL - LOVSANGEN

-> Her synges en eller flere lovsanger etter eget ønske.
En kan en også for eksempel lese utdrag fra Salme 113-118 og Salme 136 i veksel.

13. ANDRE BEGER – FRELSENS BEGER – DRIKKES

Alle: Velsignet være du, Herre vår Gud, universets Konge, som skaper vintreets frukt.
Leder: Dette er Frelsens beger. Derfor sier vi:
Alle: For vår frelse!

14. MÅLTIDET

Matza – Usyret brød
Det øverste matza brytes og gis til alle, som løfter hvert sitt stykke og sier:
Velsignet være du, Herre vår Gud, Universets konge, som gir oss brød fra din jord!
Velsignet være du, Herre vår Gud, Universets konge, som har helliget oss ved Jesu død og oppstandelse, og som lar oss feire denne usyrede brøds fest!
Alle spiser sitt stykke matza.

Matza og Maror – Usyret brød og bitre urter #1
Alle tar bitre urter #1 mellom to stykker matza (av det nederste matza) og sier:
Velsignet være du, Herre vår Gud, Universets konge, som lar ditt folk ete bitre urter, som et tegn på de trengsler Kristi kirke fortsatt skal bære, og som vi bærer sammen med våre lidende søsken!
Alle spiser usyret brød og bitre urter #1.
Chazeret – Bitre urter #2
Alle tar bitre urter #2 og sier:
Velsignet være du, Herre vår Gud, Universets konge, som berget Israel ut av bitre

slavekår,
og som lot Jesus gå lidelsens bitre vei for oss alle!
Alle spiser bitre urter #2

Charoset – Mursteinsdeig

Leder: La oss minnes teglarbeidet israelittene gjorde i Egypt.

C: 2 Mos 1,11-14.

Alle spiser mursteinsdeig sammen med matza (av det nederste eller øverste matza).

Egg (symboliserer høytidsopfringen i tempelet)

Alle spiser hver sitt stykke egg.

15. HOVEDRETT OG DESSERT

-> Afikomanen tas frem etter måltidet. Hvis barna har gjemt den, får de en liten premie for å levere den tilbake.

Leder: Tidlig under påskemåltidet brøt vi det midterste av de usyrede brød, og det ble gjemt

i et klede. Jesus sa: "Jeg er livets brød" (Joh 6,35+48). Jesu fysiske liv ble brutt, og hans kropp

lagt i et linklede i graven – for vår skyld.

16. NATTVERD

Leder: Da Jesus feiret påske med sine nærmeste innledet han festen med å si "Jeg har lengtet

inderlig etter å holde dette påskemåltidet med dere". Det er en som også i dag lengter

inderlig etter fellesskap med sine. Dette fellesskapet skal vi få erfare helt konkret når vi nå

skal feire nettverd sammen. Herren dekker bordet for oss – Han sier: Kom for alt er ferdig.

17. TREDJE BEGER – VELSIGNELSENS BEGER – FYLLES

Sang:

Ære til Guds Lam

C: Velsignelsens beger som vi velsigner, gir det oss ikke del i Kristi blod? Brødet som vi

bryter, gir det oss ikke del i Kristi legeme? Fordi det er ett brød, er vi alle ett legeme.

For vi

har alle del i det ene brød (1 Kor 10,16-17).

Innstiftelsesordene

Leder: Vår Herre Jesus Kristus i den natt da han ble forrådt, tok han et brød, takket, brøt det, gav disiplene og sa: Ta dette og et det. Dette er mitt legeme som gis for dere. Gjør dette til minne om meg. Likeså tok han kalken etter måltidet, takket, gav dem og sa: Drikk alle av den. Denne kalk er den nye pakt i mitt blod som utøses for dere til syndenes forlatelse. Gjør dette så ofte som dere drikker det, til minne om meg. (1 Kor 11,23-26).

Fadervår

Alle: Fader vår, du som er i himmelen!

La ditt navn holdes hellig.

La ditt rike komme.

La din vilje skje på jorden som i himmelen.

Gi oss i dag vårt daglige brød.

Forlat oss vår skyld, som vi òg forlater våre skyldnere.

Led oss ikke inn i fristelse, men frels oss fra det onde.

For riket er ditt, og makten og æren i evighet.

Amen.

Nattverdbønn (hentet fra Didache 9):

Leder: (Først for kalken) Vi takker deg, vår Far, for din tjener Davids hellige vintre, som du

har latt oss kjenne gjennom din tjener Jesus.

Alle: Deg være ære i evighet!

Leder: (Derneft for brødet) Vi takker deg, vår Far, for livet og kunnskapen som du har latt

oss kjenne gjennom din tjener Jesus.

Alle: Deg være ære i evighet!

Leder: Likesom dette brutte brød en gang var spredt ut over åsene, men er blitt samlet og

gjort til ett, så la din menighet samles fra jordens ender inn i ditt rike.

Alle: For din er æren og makten ved Jesus Kristus i evighet!

Leder: Kom, Hellig Ånd, over disse dine gaver!

Brød sendes rundt, og vi sier til sidemannen: "Kristi legeme, gitt for deg!"

18. TREDJE BEGER – VELSIGNELSEN BEGER – DRIKKES

Leder: La oss drikke det tredje beger, nattverdens beger, som er Kristi blod, utøst for oss.

Alle: Velsignet være du, Herre vår Gud, universets Konge, som skaper vintreets frukt.

Leder: Dette er velsignelsens beger. Derfor sier vi:

Alle: For velsignelsen!

Takkebønn (Hentet fra Didache 10):

Leder: Vi takker deg, hellige Far, for ditt hellige navn, som du har latt bo i våre hjerter, og for kunnskapen, troen og udødeligheten som du har latt oss kjenne gjennom din tjener Jesus.

Alle: Deg være ære i evighet!

Leder: Allhærs Gud, du har skapt alt for ditt navns skyld, og du har gitt menneskene mat og

drikke til å glede seg ved, for at de skulle takke deg. Men oss har du i nåde gitt åndelig mat

og drikke og evig liv ved din tjener. Vi takker deg for din makt og velde.

Alle: Deg være ære i evighet!

AVSLUTNING

19. FJERDE BEGER – HÅPETS BEGER – FYLLES

Leder: Da Jesus innstiftet nattverden, sa han til disiplene, "Fra nå av skal jeg ikke drikke av denne vintreetes frukt før den dag jeg drikker den ny sammen med dere i min Fars rike."

(Matt 26,29)

SANG / ORDET FRITT

Leder: Vi nærmer oss slutten av påskemåltidet. Vi har i fellesskap opplevd at vi som etterfølgere av Kristus er tett koblet sammen med de som har levd med Gud før oss.

Da Gud

ledet Israel ut av Egypt frelste han oss. Det som skjedde på korset skjedde for oss.

Vi lever

ikke alene. Vi er gitt til hverandre. Og vi lever ikke uten fortid. Vi har dype røtter bakover i

historien. Guds historie med oss. Dette er en flott anledning til dele med hverandre – en god

mulighet til å oppmuntre hverandre og til å minne hverandre om Håpet vi eier!

-> Det synges tilbedelsessanger og ordet er fritt.

20. SLUTNINGSBØNN - (Hentet fra Didache 10 og Joh.åp 22,20-21)

Leder: Jesus Messias, han som er den første og den siste, alfa og omega, sier til oss, "Ja, jeg

kommer snart.”

Alle: Herre Gud, kom i hu din kirke på jorden, så du frir den ut fra alt ondt og gjør den fullkommen i din kjærlighet! Samle den kirke du har helliget fra de fire verdenshjørner og

inn i ditt rike som du har beredt for den! Må nåden komme og denne verden forgå.

Leder: Hosianna, Davids Gud! Den som er hellig, han komme! Den som ikke er det, han

vende om! Marana ta! Kom, Herre Jesus!

Alle: Ja, kom, Herre Jesus! Amen.

Leder: Må vår Herre Jesu Kristi nåde være med dere alle!

Leder: La oss drikke det fjerde beger, håpets beger, mens vi tenker på det håp vi har om

oppstandelse og evig liv gjennom vår Herre Jesus Messias.

21. FJERDE BEGER – HÅPETS BEGER – DRIKKES

Alle: Velsignet være du, Herre vår Gud, universets Konge, som skaper vintreets frukt.

Leder: Dette er håpets beger. Derfor sier vi:

Alle: For vårt håp!

Leder: I år feirer vi påske her – neste år i det nye Jerusalem!

22. VELSIGNELSEN

Sang: (Alle reiser seg)

Brød & Vin

Denne liturgien for påskemåltid er en samproduksjon mellom return2sender og Storsalen Menighet, og bygger delvis på tidligere utgitte liturgier utviklet av Ole Christian Kvarme (Åtte dager i Jerusalem), Torleif Elgvin (Frikirkens Studiesenter) og Den Norske Israelsmisjon.